

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Alena Plančárová

**Slovenskí umelci v českom prostredí.
Kultúrna sféra ako špecifický priestor
česko-slovenského jazykového kontaktu.**

Slovak artists in the czech environment.
Cultural sphere as a specific space of Czech-Slovak
language contact.

PRAHA 2011

Vedúca diplomovej práce:
Doc.PhDr. Mira Nábělková, CSc.

Ďakujem vedúcej práce Doc.PhDr. Mire Nábělkovej, CSc. za srdečný prístup, trpezlivosť pri čítaní a za cenné pripomienky k práci.

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia, či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 31. 8. 2011

Alena Plančárová

Abstrakt

Diplomová práca mapuje špecifické kultúrne vzťahy medzi Českou a Slovenskou republikou v súčasnosti. Zameriava sa na problematiku posobenia slovenských umelcov v českom prostredí, hlavne na česko-slovenskú divadelnícku spoluprácu. V práci sa uplatňujú predovšetkým metodologické postupy kvalitatívneho výskumu zameraného na jazykové vzťahy v umeleckom prostredí na pozadí všeobecnejších charakteristík koexistencie češtiny a slovenčiny. Pozornosť sa obracia na jazykový manažment slovenských umelcov v českom prostredí, na existenciu dvojjazyčných česko-slovenských divadelných predstavení a diferencovanosť ich percepcie.

Kľúčové slová: slovenskí umelci, divadlo, slovenčina, čeština

Abstract

This thesis analyses the specific current cultural relations between the Czech Republic and the Slovak Republic. It focuses on the issue of Slovak artists acting in the Czech environment, specifically on cooperation between Czech and Slovak stage artists. The thesis primarily applies the methodology of quality research focused on language relations in artistic environment at the background of general characteristics of the coexistence of the Czech and Slovak languages. Attention is drawn to the language management of Slovak artists in the Czech environment, the existence of bilingual Czech and Slovak stage performances, and the difference of their perception.

Key words: slovak artists, theatre, czech, slovak

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. ČEŠTINA A SLOVENČINA V SPOLOČENSKEJ SITUÁCIÍ.....	8
1.0. Česko-slovenský bilingvizmus, dvojjazykovosť.....	8
1.1. Jazyková situácia v Československu.....	10
1.2. Čeština a slovenčina dnes.....	12
1.2.1. Slovenská menšina a postavenie slovenčiny v ČR.....	14
1.2.2. Vzd'áľovanie jazykov?.....	17
1.3. Kultúrna výmena a slovenčina v českom prostredí.....	17
1.3.1. Televízia.....	17
1.3.2. Rozhlas a hudba.....	18
1.3.4. Literatúra.....	20
1.3.5. Slovenské kultúrne spolky a časopisy.....	21
2. ČESKO-SLOVENSKÉ DIVADELNÉ VZŤAHY.....	24
2.1. Česko-slovenská divadelná spolupráca.....	24
2.2. Slovenskí herci a ich české prostredie.....	26
2.2.1. Herec a jazyk.....	28
2.2.2. Cielené zvládanie češtiny.....	30
2.3. Dvojjazyčné česko-slovenské divadelné predstavenia	33
3. SLOVENSKÍ DIVADELNÍCI A ČEŠTINA. VLASTNÝ VÝSKUM	37
3.1. Metodika a ciele výskumu.....	39
3.2. Analýza zozbieraných dát.....	39
3.2.1. Daniela Bakerová.....	39
3.2.1.1 D. Bakerová a čeština.....	42
3.2.1.2 D. Bakerová a slovenčina v českom divadle.....	42
3.2.1.3. Anketový prieskum.....	44
3.2.2. Tomáš Dianiška.....	49
3.2.2.1. T. Dianiška a čeština.....	49
3.2.2.2. T. Dianiška a slovenčina v českom divadle.....	53
3.2.3. Zuzana Kronerová.....	55
3.2.3.1. Z. Kronerová a čeština.....	55
3.2.3.2. Z. Kronerová a slovenčina v českom divadle.....	57
3.5. Zhrnutie výsledkov.....	61
ZÁVER.....	63
BIBLIOGRAFIA.....	65
PRÍLOHY.....	71

ÚVOD

Vzájomné jazykové česko-slovenské a slovensko-české vzťahy predstavujú vzhľadom na blízku príbuznosť jazykov a historický vývin kontaktov v meniacich sa spoločenských okolnostiach nepochybne širokú a zaujímavú problematiku v rámci česko-slovenského kontextu, ale aj v širších medzinárodných súvislostiach.

Slováci a Česi žili dlhú dobu v spoločnom štáte, kde oficiálne existovali vedľa seba dva rovnoprávne jazyky – slovenčina a čeština. Vzájomná zrozumiteľnosť Čechov a Slovákov, každodenný kontakt s jazykmi a prelínanie kultúr bolo samozrejmé. Rozdelenie štátu v r. 1993 prinieslo so sebou nevyhnutné zmeny vo vzájomných (nie len) jazykových vzťahoch. Meniaca sa jazyková situácia znamená istú mieru vzdľaovania jazykov, pričom sa hovorí najmä o ústupe slovenčiny v českom prostredí.

Vo svojej práci sa zameriavam česko-slovenskú spoluprácu v oblasti kultúry. Slovenskí umelci žijúci a pôsobiaci v Českej republike predstavujú z hľadiska výskumu jazykových vzťahov skupinu zaujímavú z viacerých hľadísk – zaujímavé sú sféry, kde pôsobia, otázka zastúpenia jazyka v ich profesionálnej činnosti, možnosti využívania slovenčiny, vzájomný vzťah slovenčiny a češtiny v ich pracovnom a súkromnom živote či otázka osvojovania češtiny. Z tohto hľadiska osobitnú skupinu predstavujú slovenskí divadelníci v českom prostredí, na ktorých sa vo svojej diplomovej práci sústreďujem.

V práci najskôr podávam stručný prehľad česko-slovenských jazykových vzťahov. Postavenie slovenčiny v českom prostredí sa po roku 1993 zmenilo, a to prinieslo zmeny aj v miere výskytu slovenčiny v českých médiách a literatúre. Toto ubúdanie slovenčiny má však v súčasnosti rôzne aspekty, na ktoré sa snažím upozorniť, venujem sa otázkam prítomnosti slovenskej kultúry a slovenčiny v rozličných sférach českého spoločenského života.

V rámci takto naznačeného kontextu sa ďalej upriamujem na súčasné česko-slovenské divadelné vzťahy, na slovenských divadelníkov, hercov, ktorí v poslednom čase pôsobia v českom prostredí v pozoruhodnej miere. Jedným z pracovných nástrojov hereckého povolania je jazyk a reč. Preto slovenskí herci, prichádzajúci do Českej republiky za prácou na určitý čas alebo natrvalo,

predstavujú špecifickú skupinu Slovákov z pohľadu česko-slovenských jazykových vzťahov.

V práci sa uplatňujú predovšetkým metodologické postupy kvalitatívneho výskumu zameraného na jazykové vzťahy v umeleckom prostredí na pozadí všeobecnejších charakteristík koexistencie češtiny a slovenčiny. Všímam si česko-slovenskú divadelnícku a filmovú spoluprácu, podmienky, frekvenciu a dôležitosť zapájania sa slovenských umelcov do českej kultúrnej sféry, následne ich prijímanie zo strany profesionálov i verejnosti. Skúmam jazykový manažment slovenských umelcov v českom prostredí, kladené nároky a prekážky v tejto oblasti. Dôležitou časťou môjho výskumu je špecifický fenomén, a to vznik a existencia dvojjazyčných česko-slovenských divadelných predstavení a filmov a diferencovanosť ich percepcie.

Vo svojej práci sa opieram najmä o práce Míry Nábělkovej, ktorá sa súčasným česko-slovenským jazykovým vzťahom v oblasti kultúry venuje aj so zreteľom na prebiehajúce procesy. Moja téma je špecifická tým, že sa jej zatiaľ dosiaľ nevenovala hlbšia odborná pozornosť, ale v značnej miere a z rozličných hľadísk priťahuje pozornosť médií – v práci využívam mnohé mediálne vyjadrenia týkajúce sa sledovanej problematiky. Jadro vlastnej práce sa opiera o rozhovory, ktoré som realizovala s vybranou vzorkou slovenských divadelníkov pôsobiacich v českom prostredí.

1. ČEŠTINA A SLOVENČINA V SPOLOČENSKEJ SITUÁCIÍ

1.0. Česko-slovenský bilingvizmus, dvojjazykovosť

Česko-slovenskému bilingvizmu, najmä z hľadiska fungovania dvojjazykového spoločenstva a česko-slovenským a slovensko-českým vzťahom vôbec, venovali a venujú jazykovedci v priebehu desaťročí pozornosť z rozličných hľadísk. Z prác zameraných na tému dvojjazykovej komunikácie majú osobitný význam tie, ktoré sa zameriavali na rozpracúvanie terminológie týkajúcej sa bilingvizmu. J. Horecký používa termín bilingvizmus – dvojjazyčnosť na charakteristiku jazykového vedomia individua. Oproti tomu kladie termín bilingvalizmus – dvojjazykovosť ako stav istej spoločnosti (napr. vtedajšie Československo), v ktorej popri sebe striedavo používajú dva geneticky príbuzné jazyky. (Horecký, 1990, 1995; v tomto zmysle sa dvojjazykovosť definuje aj v slovníku bilingvizmu, Štefánik – Palcútová – Lanstyák, 2004). J. Horecký využíva pre česko-slovenskú jazykovú situáciu aj pojem česko-slovenská a slovensko-česká diglosia, keď pri komunikačnej situácii existujú vedľa základného kódu (rodného jazyka) aj prvky druhého kódu (iného jazyka).¹ V. Budovičová uplatnila pre charakterizáciu špecifickej česko-slovenskej komunikácie pojem semikomunikácia, ktorú definuje ako neúplnú až defektnú komunikáciu, hlavne v rovine obsahovej a sémantickej (Budovičová, 1987).

Definovať bilingvizmus sa dá rozličným spôsobom v závislosti od hľadiska, ktoré zoberieme do úvahy a aké zvolíme. Bilingvizmus v každej krajine má svoje špecifické zvláštnosti. Česko-slovenský bilingvizmus je zvláštnym druhom bilingvizmu, ktorý má svoje špecifiká podmienené dlhotrvajúcim spoločným historickým, jazykovým a kultúrnym spoložitím v jednom štátnom útvare. Preto môžeme o česko-slovenskom bilingvizme hovoriť ako o spoločenskom bilingvizme v spoločnom štáte.

V slovenskej jazykovede sa v nadväznosti na J. Horeckého ujal termín dvojjazykovosť, v kontraste k dvojjazyčnosti, tj. k bilingvizmu, a to na pomenovanie jedného typu spoločenského bilingvizmu – prax používania dvoch blízkopríbuzných jazykov v jednej spoločnosti, pričom komunikujúce osoby používajú svoje jazyky

¹ Tento význam diglosie je odlišný od všeobecného chápania pojmu diglosie, ktorý zaviedol Ferguson (1959).

a navzájom si pritom rozumejú. Ich schopnosť rozumieť druhému jazyku bez toho, aby ním hovorili, sa nazýva pasívny, receptívny bilingvizmus.

V súvislosti s česko-slovenským bilingvizmom sa hovorí a venuje pozornosť najmä pasívnemu bilingvizmu. Popri termíne pasívny bilingvizmus možno uplatniť vhodnejšie motivovaný termín percepčný bilingvizmus (Nábělková, 2008), pretože pri česko-slovenskej komunikácii vzhľadom na postoj užívateľov nejde o pasivitu, ale o aktívny proces percepcie, ako na to upozorňovala už V. Budovičová: *„Termín pasívny nie je celkom výstižný, nejedná sa tu o pasivitu, ale o porozumenie textu, ktoré je aktívny proces vyžadujúci nemalú mentálnu prácu“* (Budovičová, 1987, s. 38).

Ak hovoríme o jedinečnosti česko-slovenského jazykového spolužitia, možno ju vnímať na pozadí porovnateľných vzťahov iných jazykov. Vzájomná zrozumiteľnosť češtiny a slovenčiny a s ňou súvisiaca možnosť dvojazykovej komunikácie bez cielenej jazykovej prípravy, ako ju poznáme v česko-slovenských jazykových vzťahoch, patrí k charakteristikám komunikačnej praxe aj iných dvojíc či skupín jazykov v Európe. Sú to napríklad slovanské jazyky – chorvátština, srbčina, bosniančina; bulharčina, macedónčina; ruština, ukrajinčina; ruština, bieloruština. Často sa výskumy vzájomných jazykových vzťahov a zrozumiteľnosti realizujú vo vzťahu ku škandinávskym jazykom (Nábělková, 2008).

Napríklad E. Haugen (1966) popisuje semikomunikáciu na prípade škandinávskych štátov Dánska, Nórska a Švédska. V danom smere je dôležité upozornenie na vzájomný nepomer znalosti jazyka, ale aj kultúry.

1.1. Jazyková situácia v Československu

Vzájomné kultúrne vzťahy sa za existencie spoločného štátu skúmali na základe vtedajšej jazykovej situácie (Budovičová, 1975), ktorá sa vyznačovala špecifikom medzijazykových vzťahov. Čeština a slovenčina vystupovali ako dva samostatné a rovnoprávne jazyky jedného štátu, splňali funkciu spoločenského komunikačného prostriedku nielen vo svojom prirodzenom prostredí, ale slúžili aj ako prostriedok celoštátnej komunikácie. V prostriedkoch hromadnej komunikácie, ako sú televízia, rozhlas, film a tlač, je pre toto obdobie charakteristická dvojjazykovosť – striedanie obidvoch národných jazykov pri celoštátnych politických, kultúrnych a športových podujatiach, alebo vysielanie niektorých programov v češtine alebo slovenčine do celej vlasti (Horecký, 1979).

Česi a Slováci sa v čase spoločného štátu dostávali pravidelne do styku s oboma jazykmi a ich striedaním v médiách, napríklad pri sledovaní dvojjazyčného spravodajstva, hudobných a športových relácií, vystúpení rozličných ľudí v televízii, filmov, pri počúvaní piesní, v textoch v časopisoch a novinách a podobne. V českom prostredí mali slovenské televízne inscenácie, slovenské dabované filmy a seriály vysokú sledovanosť.

Z pozorovaní V. Budovičovej (1985) vyplýva, že dvojjazykovosť sa v češtine a slovenčine najmä v hlavných spravodajských alebo športových či zábavných programoch čs. rozhlasu a televízie všeobecne prijímala. Občan republiky si pri takejto jazykovej politike v praxi už od útleho detstva privykal na to, že mu nepôsobí ťažkosť vnímanie informácií, ba aj náročnejších programov v obidvoch národných jazykoch, ba niekedy si už takéto striedanie ani plne neuvedomoval. Vzájomná príbuznosť bola vypestovaná dlhodobým návykom od raného detstva, keď je človek najvnímavejší. Popri škole, kde bol tiež zastúpený druhý jazyk, plnili prostriedky hromadnej komunikácie aj vzdelávaciu úlohu. Podľa V. Budovičovej nedochádzalo ku komunikačným problémom najmä v spravodajstve, v športových a hudobných reláciách, zatiaľ čo v umeleckých slovesných programoch, napr. literárnych pásmach, rozhlasových hrách a pod. bola situácia odlišná, umelecké texty sa často prekladali z dôvodu väčšej náročnosti na porozumenie pre Čecha, ktorý mal podľa výskumov s percepciou slovenských textov menšie skúsenosti.

Pre Československo a Česko-Slovensko bolo pred rozdelením charakteristické rámcovo toto:

1. deklarovaná rovnoprávnosť obidvoch jazykov
2. federálne vysielanie – striedanie jazykov v médiách
3. v porovnaní s predchádzajúcim časom intenzívnejší styk na prijímanie komunikátov v slovenčine aj na českej strane
4. prehlbovanie československého literárneho kontextu, spoločný odborný kontext
5. komunikačná koexistencia češtiny a slovenčiny pri dorozumievaní Čechov a Slovákov, keď každý hovorí vlastným jazykom.

Slovenčina v českom prostredí a čeština na Slovensku bola prijímaná ako „všeobecne zrozumiteľný jazyk“ (Nábělková, 2008).

1.2. Čeština a slovenčina dnes

Česi a Slováci žili v spoločnom štáte od roku 1918. Po rozdelení Československa, presnejšie Českej a Slovenskej federatívnej republiky, sa v roku 1993 zrodili dva samostatné štáty – Česká a Slovenská republika. To so sebou prinieslo mnoho politických, spoločenských, kultúrnych a jazykových zmien.

1.2.1. Slovenská menšina a postavenie slovenčiny v ČR

Po rozdelení ČSFR v roku 1993 sa výrazne zmenila situácia pre bývalých česko-slovenských občanov slovenskej národnosti žijúcich na území Českej republiky. Ocitli sa v pozícii najväčšej národnostnej menšiny.

Pri sčítaní obyvateľstva po rozdelení sa v porovnaní s poslednými údajmi znížil počet Slovákov v Českej republike. V roku 1991 bolo v ČR 314 877 Slovákov. V roku 2001 poklesol tento počet na 194 008. Podľa neoficiálnych odhadov z r. 2001 je Slovákov v ČR okolo 350 000.²

Slováci predstavujú v Českej republike najpočetnejšiu národnostnú menšinu. Sú roztrúsení po celom území Českej republiky ako nejednotná ale etnicky otvorená skupina. Slováci žijúci v ČR sa nechovajú ako iní Slováci žijúci inde v zahraničí alebo ako iná menšina v ČR. Ľahko sa začleňujú do českej majoritnej spoločnosti. Územná, kultúrna a jazyková blízkosť a spoločná história spôsobuje, že mnohí Slováci nepovažujú českú kultúru za cudziu a k českej spoločnosti majú pozitívny postoj, čo je zrejmé z vysokej miery integrácie a zo silnej asimilačnej tendencie.

Z pohľadu jazykovej začlenenosti možno rozdeliť nositeľov slovenčiny do dvoch skupín, ktoré sa odlišujú statusom a komunikačnými návykmi – „českí Slováci“ patriaci k slovenskej menšine a „slovenskí Slováci“, krátkodobo alebo dlhodobo žijúci v ČR. (porov. Nábělková, 2009). Do skupiny „slovenských Slovákov“ sa zaraďujú tiež slovenskí študenti vysokých škôl.³ V roku 2009 študovalo na českých univerzitách okolo 20 000 slovenských študentov.

So zmenou statusu Slovákov v ČR sa po rozdelení zmenil aj status slovenčiny. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia slovenčina nevystupuje už ako jeden z dvoch

² Posledné sčítanie obyvateľstva v ČR prebehlo v roku 2011, výsledky budú známe v roku 2014.

³ Na výskum komunikácie slovenských vysokoškolákov v ČR sa sústreďujú napr. Odstrčilová, 2001; Sloboda, 2004, 2006; Musilová (2006).

rovnoprávných jazykov, ale v rámci Českej republiky sa oficiálne stala menšinovým jazykom. Rozdelením spoločného štátu vznikla systémová zmena v jazykovej situácii – zánik dvojplôšnej dvojjazykovosti (Nábělková, 2008).

Analogicky nastala zmena aj v postavení češtiny v Slovenskej republike. Ústava SR definuje slovenský jazyk ako štátny jazyk na území Slovenska, čeština sa posunula do postavenia menšinového jazyka. Dôležitým faktorom bolo prijatie Zákona NRSR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky, kde sa vymedzuje aj komunikačné uplatnenie češtiny na Slovensku.

V 90. rokoch sa ústava ČR postavenia slovenského jazyka v ČR nedotýka, neskôr sa však slovenčina rozoberá v rozličných zákonných opatreniach, napríklad ratifikovaná Európska charta regionálnych či menšinových jazykov garantuje slovenčine ochranu na celom území štátu. V roku 2006 vstúpil do platnosti zákon č. 500/2004 Sb. potvrdzujúci možnosť využívať slovenčinu v štátnej správe – tiež na celom území.⁴ Slovenský jazyk má dnes de facto postavenie druhého úradného jazyka v ČR.⁵

V postavení slovenčiny v ČR ako menšinového, ale zároveň úradného jazyka badať určité pokračovanie stavu z obdobia spoločného štátu. To vyplýva zo vzájomnej zrozumiteľnosti jazykov a možnosti dvojjazykovej komunikácie.⁶ Kontakt s druhým jazykom pri vzájomnom porozumení predpokladá aj rozvíja určitú mieru percepčného bilingvizmu.

⁴ Kolman (2005): „Mimořádné legislativní postavení slovenštiny plyne z dlouholetých společných historických tradic Čechů a Slováků a rovněž z jazykové blízkosti, která napomáhá k obecné srozumitelnosti slovenského jazyka na našem území.“

⁶ Na prebiehajúce zmeny v tejto sfére komunikácie poukazuje Sloboda (2004); Nábělková – Sloboda (2006).

1.2.2. Jazykové vzďaľovanie?

V novej situácii dvoch samostatných štátov so zánikom pravidelnej federálnej dvojjazykovosti prišlo k oslabeniu kontaktu s druhým jazykom, čo sa týka predovšetkým slovenčiny v českom prostredí. Vznikla nová jazyková situácia, pre ktorú je charakteristický predpoklad a očakávanie vzďaľovania jazykov (Musilová, 1999, Zeman, 1999), teda oslabenie schopnosti vzájomne komunikovať v druhom, nematerinskom jazyku. Pod pojmom komunikovať sa chápe prevažne rozumieť a prijímať, preto možno tvrdiť, že vzďaľovanie jazykov sa týka najmä roviny ústupu pasívneho bilingvizmu.

Z hľadiska sledovanej témy, teda špecifických kultúrnych jazykových kontaktov vo sfére divadla, je otázka ďalšieho vývinu pasívneho bilingvizmu veľmi dôležitá – dotýka sa pripravenosti a ochoty prijímať kultúrnu produkciu v druhom jazyku. „Pri procese jazykového vzďaľovania, resp. nevzďaľovania v rozhodujúcej miere nejde a nepôjde ani tak o cieľové, hodnotové, či iné intencné zameranie jednotlivca a súhrnné spoločenstvá konkrétnych jednotlivcov na druhý, nematerinský jazyk, ale pôjde o širšie kultúrne a povedzme aj praktické súvislosti, v ktorých je jazyk prostriedkom – o potrebu, schopnosť a ochotu prijímať texty (publicistiku, odborné texty, beletriu, televízne a rozhlasové programy a filmy) v druhom jazyku“ (Nábělková, 2008, s. 54).

Pre vzďaľovanie/nevzďaľovanie češtiny a slovenčiny je charakteristická určitá nerovnomernosť a asymetria, na ktorú poukazuje vo svojich prácach Mira Nábělková (2008). Táto asymetrická situácia sa osobitne prejavuje v ponuke kultúrnej produkcie oboch štátov. V českom mediálnom prostredí sa objavuje slovenčina oveľa menej, vysielanie programov v súvislom slovenskom znení, pôvodných či dabovaných filmov, je pomerne zriedkavé. Pohybujeme sa v istom „začarovanom kruhu“. Obmedzenie kontaktov so slovenskou kultúrnou tvorbou v rozličných sférach spôsobuje obmedzenie kontaktu so slovenčinou, a to so sebou prináša zmenu v oblasti zrozumiteľnosti slovenčiny pre českých občanov.

Na druhej strane musíme zohľadniť fakt, že v priebehu posledných rokov možno pozorovať i protichodné smery. Mnoho mladých Slovákov prichádza do Česka študovať na univerzity, veľa Slovákov prichádza do ČR za prácou. Zostávajú tu dlhodobo, iní sú tu len dočasne. Títo Slováci hovoriaci po slovensky v českom prostredí vytvárajú situácie priameho kontaktu českého občana so slovenčinou.

M. Nábělková (2008) poukazuje, že priame česko-slovenské kontakty v českom prostredí nemožno v hodnotení kontaktovej situácie preceňovať, no so zreteľom na ich možný dosah na ďalší vývin česko-slovenského bilingvizmu ani celkom marginalizovať. Slováci a ich slovenčina v českom prostredí predstavujú potenciálne zdroje novo formovaných aktívnych vzťahov.

V slovenskom prostredí sa kontakt s kultúrnou produkciou v češtine neobmedzuje, naopak, situáciu na Slovensku charakterizuje dostupnosť českej knižnej produkcie, českých knižných prekladov zahraničných autorov, v televízii sa objavuje množstvo českých a do češtiny dabovaných programov. Slováci bežne čítajú české periodiká a knihy, sledujú české televízne stanice a filmy, počúvajú českú hudbu atd. Tu platí to, čo bolo známe už v minulom období, že Slováci sú vo väčšom kontakte s češtinou ako Česi so slovenčinou.

Nesymetrickosť v distribúcii slovenských a českých diskurzov v česko-slovenskom priestore možno teda interpretovať jednak ako dôsledok, jednak ako ďalej reprodukovánú príčinu nesymetrickosti v schopnosti a pripravenosti porozumieť druhému jazyku.

V súvislosti s problematikou jazykového vzd'alovania sa vynára zložitá otázka (ne)zrozumiteľnosti slovenčiny pre české deti. Všeobecne prevláda názor, že české deti „už“ slovenčine nerozumejú. M. Nábělková v tejto súvislosti poukazuje na zmenu v nazeraní spoločnosti v porovnaní s predchádzajúcim stavom: *„Zmena nazerania pri odhalení komunikačného neporozumenia sa odráža v onom „už“, implikujúcom predpoklad, že „predtým“ by dieťa problémy pri bilingválnej komunikácii nebolo malo. Tento postoj má však v konečnom dôsledku „inflačný efekt“: od (dlhodobo prezentovaného) očakávania, že deti a mladí ľudia nerozumejú (a budú rozumieť čím ďalej, tým menej) sa odvíja obmedzovanie prítomnosti slovenčiny (predovšetkým) v médiách, čo znamená aj redukcii mediálneho jazykového kontaktu pre všetkých“* (Nábělková, 2009). České deti sa oproti predchádzajúcemu obdobiu dostávajú do kontaktu so slovenčinou a slovenskými textami v omnoho menšom rozsahu, kým na Slovensku sú deti s češtinou vo väčšom kontakte predovšetkým vďaka jej prítomnosti v médiách.

Slovenčina, presnejšie poučenia o slovenčine a slovenských reáliách, sa vytratila aj zo škôl.⁷ V ČR napriek početnej slovenskej minorite neexistuje jediná škola s vyučovacím jazykom slovenským. Posledná slovenská ZŠ zanikla v roku 2002 v Karvinej, hlavne kvôli nedostatočnému záujmu. Výskumom vývinu česko-slovenského percepčného bilingvizmu u českej mládeže sa venuje výskumná pozornosť (porov. napr. K. Musilová 1999, 2000). Vedomie oslabenia česko-slovenského pasívneho bilingvizmu u českých detí viedlo v r. 2007 k prijatiu projektu *Slovenština do škol* (Nábělková, 2008; porobnejšie sa nie veľmi úspešnej implementácii projektu venuje diplomová práca J. Eichlerovej, 2010). Otázka otvorenosti mladej českej generácie voči slovenčine úzko súvisí s problematikou prítomnosti slovenskej kultúry v českom prostredí.

⁷ Z výsledkov analýzy školských osnov Výskumného ústavu pedagogického vyplýva, že súčasné učebné české osnovy obsahujú iba minimum údajov o slovenskej literatúre, kultúre a histórii (Slovenský jazyk na české škole, 2005).

1.3. Kultúrna výmena a slovenčina v českom prostredí

1.3.1. Televízia

Ako už bolo povedané, patrí televízia k tým médiám, kde sa po rozdelení spoločného štátu obmedzila prítomnosť slovenských programov (programov v slovenčine) a nepodarilo sa zriadiť ani vysielanie pre slovenskú menšinu. V. Skalský (2006) v tejto súvislosti (s porovnaním so situáciou v rozhlase) napísal: „*Omnoho horšia je situácia v oblasti televízie. V Českej televízii doposiaľ k zriadeniu periodickej relácie, venovanej slovenskej menšine či česko-slovenským vzťahom, nedošlo. To opakovane kritizovali viaceré organizácie českých Slovákov.*“

Spoločenská reflexia stavu takého stavu sa prejavuje aj v tom, že sa v priebehu času vytvárali rôzne iniciatívy, ako napríklad vyhlásenie predsedu Paroubka v r. 2006 na stretnutí s R. Ficom, že by sa mali do českej televízie vrátiť slovenské televízne pondelky, ktoré boli veľmi obľúbené ešte za existencie spoločného štátu. Následné publicistické reakcie však vykazovali odlišné a často záporné postoje k tomuto návrhu.

Televízia bola v minulosti podľa výskumov (Zeman, 1999) pre českú mládež najbohatším zdrojom slovenčiny. V súčasnosti majú diváci v oboch republikách na výber programy v druhom jazyku na vlastných kanáloch, alebo tu je možnosť sledovať televízne kanály druhého spoločenstva vďaka satelitnému vysielaniu a káblovej televízii, ktorá ponúka okrem iného aj kanály, kde sa striedajú programy a filmy v češtine a slovenčina (*Hallmark, Galaxie Sport, Channel, Animal Planet, Discovery*). Kanál *CS Film* vysiela slovenské a české filmy od r. 2005 prevádzkované Československou filmovou spoločnosťou (pozri Nábělková, 2008).

Okrem toho sa v Českej televízii a českých komerčných staniciach objavujú zábavné programy, kde sú často pozývaní hostia zo slovenského kultúrneho diania a komunikujú v slovenčine (*Všechnopárty, Banánové rybičky, Nikdo není dokonalý, Show Jana Krause, Na plovárne, Kam zmizel ten starý song, Ladí-Neladí*, atď).

Ďalej sa so slovenčinou možno stretnúť v programoch, kde vystupujú slovenskí moderátori, ako v poslednej dobe veľmi populárne a rozšírené show *Česko-Slovenská superstar*, ktorá má najväčšiu sledovanosť medzi mládežou. Zaujímavosťou je myšlienka československej spolupráce a zároveň myšlienka obsadiť dvoch moderátorov z oboch štátov. (napr. zo Slovenska Adéla Banášová / a z Česka Leoš

Mareš). Každý moderátor hovorí svojím jazykom. Tu je viditeľné zohľadňovanie mladého diváka, u ktorého sa predpokladá možnosť neporozumenia, preto v určitých situáciách, keď sa moderátor diferencný jav, buď sám alebo druhá strana snaží preložiť alebo vysvetliť.

Ďalšiu sféru predstavuje prítomnosť slovenských komentátorov v televíznom spravodajstve, ktorí reportujú správy a zaujímavosti zo Slovenska v slovenskom jazyku.

V oblasti filmovej tvorby je zaujímavým fenoménom posledných rokov v českom prostredí vysielanie českých seriálov, v ktorých jednotlivo vystupujú slovenskí herci. Tí buď hrajú v slovenčine alebo v češtine, alebo sú dabovaní do češtiny. Prax spoločného vystupovania slovenských a českých hercov vo filmoch bola prirodzene rozšírená aj v čase spoločného štátu, no takýchto seriálov a filmov, kde sa objavujú slovenskí herci, je aj v súčasnosti vskutku veľa.

Na české kanály sa dostávajú aj slovenské seriály, ktoré sú v niektorých prípadoch dabované (napr. *Záchranári*, *Dr. Ludsky*), inokedy zostávajú v pôvodnom slovenskom znení (napr. seriály *Panelák*, *Odsúdené*).

1.3.2. Rozhlas a hudba

Moderná populárna hudba patrí v súčasnosti medzi najvýraznejšie typy populárneho umenia. Prostredníctvom masmédií zasahuje do najširších vrstiev obyvateľstva. (Zeman, 2006). Už v minulosti mala vďaka slovenskej populárnej hudbe česká mládež kontakt so slovenčinou, v súčasnosti je stále aktuálna a prítomná v českom prostredí. Slovenská hudobná scéna je frekventovane prezentovaná v médiách, či už v televízii, v rádiách, ale píše sa o nej aj v časopisoch. Konkrétnou problematikou prezentácie slovenských hudobníkov v časopisoch a dvojjazyčnými rozhovormi a textami sa podrobnejšie zaoberá Nábělková (2008), výskumom dvajazyčného hudobného textu Zeman (2006).

Popularita mnohých úspešných slovenských kapiel pretrváva z československého obdobia (napr. *Elán*, *Team*, *Miro Žbirka*, *Richard Miller*, *Marika Gombitová* a pod.), zároveň sa objavujú novšie kapely a súčasní interpreti, ktorí si našli svoje publikum i v českom prostredí a sú obľúbené nielen na koncertoch, ale ich

songy sa vysielajú pravidelne aj v rádiách (napr. *Peha*, *Živé kvety*, *Chiki liki tu-a*, *No Name*, *Polemic*, *Ine Kafe*, *Kontrafakt* a iné.)

Slovenská hudobná tvorba sa umiestňuje na prvých miestach v rebríčkoch niektorých česko-slovenských rozhlasových hitparád. Napríklad najúspešnejšou slovenskou skupinou v r. 2006 bola *Peha* a so svojím singlom *Spomal'* sa umiestnila na prvom mieste rozhlasovej hitparády, taktiež v hudobnej relácii ESO na stanici Nova. (Jaslovský, 2006, <http://www.sme.sk/c/3054752/slovenske-ony-v-ceskom-eteri-rozhlasove-ceskoslovensko-trva.html>)

V ČR pôsobí a žije veľa populárnych spevákov a speváčok, ako je Darina Rolincová, Hana Hegerová, Peter Nagy, Miro Žbirka. Peter Lipa pravidelne vystupuje na jazzových dňoch, s českými umelcami spolupracuje i Jana Kirschner a slovenské kapely často koncertujú po celej Českej republike.

Slovenská hudba je to „slovenské“, čo najčastejšie počuť v českom rozhlasovom priestore. Existuje však aj iná rozhlasová prezentácia slovenčiny.

Pre slovenskú menšinu funguje *Vysielanie pre slovenských spoluobčanov* Českého rozhlasu. Český rozhlas Leonardo vysiela pravidelnú reláciu *Džavotanie*, určenú nielen Slovákom, v ktorej sa hovorí po slovensky. Cieľom tejto relácie je priblížiť slovenskú históriu a kultúru z rozličných oblastí, pravidelne sa konajú besedy so slovenskými osobnosťami.

V Prahe vzniklo v r. 2006 rádio *Spin*, ktoré vysiela v slovenčine nielen pre Slovákov. Ďalším slovenským rádiom dostupným hlavne v Prahe je *Viva*. Internetové rádio *Slovenský svet* a slovenské rádio *Twist* muselo časom pozastaviť svoje vysielanie.

V českom rozhlasovom vysielaní sa v niektorých rozhlasových reláciách dáva priestor slovenským moderátorom.

1.3.4. Literatúra

Pokiaľ ide o prítomnosť kníh slovenských autorov v českom prostredí, možno konštatovať, že sa situácia v priebehu posledných desaťročí zreteľne zmenila. M. Nábělková (2008) opisuje badateľný obrat oproti minulým rokom – nové prekladanie slovenskej literatúry do češtiny, kým ešte v roku 2003 konštatovala, že „čas výraznejších prekladateľských čias (zatiaľ?) neprišiel“.

Napríklad, v roku 2002 podľa informácií Národnej knihovny v Prahe bolo preložených zo slovenčiny do češtiny 116 titulov. Na porovnanie, v roku 1998 to bolo 22 titulov (Sládečková, 2003 http://zpravy.rozhlas.cz/radiozurnal/publ_izurnal/zprava/slovenske-knihy-v-cr--94074). Počet prekladov má vzostupnú tendenciu.⁸

Otázka, či je nutné prekladať slovenských autorov, je zložitá a diskutabilná. Michal Jareš, literárny teoretik, (Ústav pro českou literaturu AV ČR) sa k tejto téme vyjadril takto: „*Za sebe říkám absolutně a rezolutně ne, přijde mi to jako hloupost. To platí zejména o próze, pokud se sejdete poprvé s verši jako: "Huckač vyhuckaj / huckanie zo seba, buď mu v pětách, / stoj huckanému za chrbtom" (Ján Ondruš) může to být trochu problém... Ale ty jsou od toho, aby se řešily. Maličké rozdíly jsou spíš ku prospěchu věci a taky v mnohém si užijete víc ten "cizí" jazyk. Na druhou stranu je to už pro někoho problém, ale pokud je schopen člověk během tří měsíců zvládnout angličtinu na úrovni jakéhos dorozumění, proč by nevedel po slovensky, hej?*“ (Hareková, 2009 <http://www.litenky.cz/clanek.php/id-2394>). Radoslav Passia (2008) sa vo svojom článku prikláňa k prekladu, s pripomienkou k jeho úrovni a hodnote.

Situácia na Slovensku je odlišná, na pultoch kníhkupectiev⁹ sa objavujú knižné preklady do češtiny a aj české tituly, ktoré sa neprekladajú. Za tým však nemôžeme vidieť iba jazykovú otázku, treba zohľadniť aj preferencie nakladateľstiev a ekonomické otázky (pozri Berger, 2003).

V ČR boli za posledné roky preložený mnohí slovenskí spisovatelia umeleckej literatúry¹⁰ Vilikovský, Růfus, Sloboda, Satinský, Štrasser/Lasica, Matkin, Hvorecký,

⁸ Podľa údajov Národnej knihovny ČR, ktorá každoročne eviduje počet vydaných prekladov z iných jazykov, a teda aj zo slovenčiny.

⁹ Najväčšiu produkciu českých nakladateľov (aj odbornú literatúru) ponúkajú kníhkupectvá ArtFóra.

¹⁰ Zoznam českých prekladov slovenskej beletrie je možné nájsť na stránkách Obce prekladateľov <http://www.obceprekladatelů.cz/ftp/DUP/ZZPREKLADY/totalslovenstina.htm>, alebo napríklad v článku Lubomíra Machalu a Simony Kukučovej (Listy, 2010) <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=101&clanek=011012>.

Štiavnický, Taragel, Pišťanek, Balla, Kopscaj, Kapitáňová, Pankovčin, Jurík, Jaroš, Izkovič, Gillerová, Keleyová, Richter, Leikert a ďalší. Bola preložená čítanka *14 ostrých* a iné. Okrem beletrie sa preklady dotkli oblastí odbornej literatúry, esejistiky, publicistiky a literatúry faktu (pozri Nábělková, 2008). Najznámejší slovenskí spisovatelia súčasnosti, ktorí dlhší čas žili v Česku, sú Ľubomír Feldek a Vojtech Zamarovský.¹¹

1.3.5. Slovenské kultúrne spolky a časopisy.

Ako už bolo spomenuté, Slováci sa po roku 1993 stali najpočetnejšou minoritou v českej republike. Túto minoritu reprezentuje pomerne výrazne diferencované spektrum občianskych iniciatív a občianskych združení.

Postupne sa sformovali tri hlavné prúdy:

Najstarší a najpočetnejší je Klub slovenskej kultúry (KSK), je to občianske združenie Slovákov, Čechov a priaznivcov slovenskej kultúry v Čechách. Zameriava sa na oblasť kultúrnej výmeny.

Ďalšou je Obec Slovákov v ČR (OS v ČR), ktorá má regionálne štruktúry v dvanástich mestách, zameriava sa na pestovanie slovenskosti, vzájomnosti Slovákov a Čechov, rozvoj vzdelanosti, kultúrnu a osvetovú činnosť. Program je zameraný na budovanie klasických menšinových štruktúr a využitie menšinových práv.

Tretím prúdom je Slovensko-český klub (SČK) a jeho aktivity, zamerané od roku 1996 na udržiavanie a zvyšovanie úrovne česko-slovenských vzťahov.

V Českej republike pôsobí mnoho menších organizácií a aktivít, ktoré sú zamerané na rôzne oblasti. Je to napríklad Slovenský literárny klub v ČR, folklórne súbory, študentský spolok Detvan, spoločnosť M. R. Štefánika.

V ČR realizuje svoju činnosť aj Slovenský inštitút patriaci k Veľvyslanectvu SR v ČR, ktorého úlohou je pomocou rôznych kultúrnych projektov, seminárov a umeleckých podujatí ponúkať slovenskú kultúru v českom prostredí. Prispieva k zachovávaniu česko-slovenskej dvojazyčnosti, čo vychádza aj z dohody medzi ministerstvami kultúry, z podujatí možno spomenúť napr. pokus osloviť mladých ľudí

¹¹ I. Dorovský (2004) vo svojej monografii venovanej česko-slovenským literárnym vzťahom napr. označuje Ľ. Feldeka ako dvojdomého spisovateľa.

prostredníctvom premietania filmov (tzv. filmové pondelky), konania rôznych besied so spisovateľmi, režisérmi, spevákmi, prezentáciu slovenskej hudby.

Inštitúcie slovenskej menšiny v ČR spolupracujú pri organizovaní veľkej časti slovenských kultúrnych podujatí na českom území.¹² Najvýznamnejšie sú *Dni slovenskej kultúry v Českej republike*. KSK a SČK majú aj vlastné komplexné programy kultúrnej činnosti slovenskej menšiny, v rámci ktorých sa odohráva široké spektrum aktivít – klubových večerov, výstav, koncertov, programov pre deti atď. Slovenský literárny klub v ČR organizuje úspešnú *Literárnu súťaž Jána Kollára*.

V Prahe sa organizuje aj Slovenský ples a Československý bál, v Českých Budějoviciach rovnako Československý bál (Mesto Č. Budějovice a SČK), v rôznych ďalších mestách menšie plesy, majálesy, folklórne vystúpenia a podobne.

V produkcii slovenských spolkov v ČR ako je Slovensko-český klub a Slovenský literárny klub v ČR vyšlo niekoľko publikácií, ktoré predstavujú slovenské osobnosti nielen slovenskej menšiny. Sú to *30 Slovákov v Českej republike* (1997), *Slovensko-české osudy (100+1 osobnosť českej spoločnosti v Českej republike)* (2001), antológia *Slovenská literatúra v Prahe 2000* (2000), *Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov (Praha v zrcadle Slovenskej literatury)* (2001), pendant *Rozdíly sblížíjí (Čeští spisovatelé o Slovensku)* (2005), zborník *Slovenský jazyk na české škole* (2005) a mnoho iných.

O kultúrnom dianí na Slovensku a Slovákov v ČR informujú aj periodiká vychádzajúce za podpory vlády ČR. Sú to tri slovenské mesačníky, ktoré možno označiť za kultúrno-spoločenské magazíny. Slovensko-český klub vydáva *Slovenské dotyky*, ktoré kladú dôraz na mapovanie všetkých aspektov česko-slovenských vzťahov a predstavovanie osobností, vrátane výnimočnej komunity významných českých Slovákov (s prílohami *Literárne dotyky* a Programový žurnál *Černá Labuť*). Obec Slovákov v ČR vydáva *Slovenské korene*, spoločensko-kultúrne a rodinné periodikum so zameraním na česko-slovenskú vzájomnosť a Klub slovenskej kultúry vydáva periodikum *Listy*, ktoré sa zaoberá slovenskou a českou kultúrnou a spoločenskou scénou. Jeho úlohou je podporovať a informovať o akciách, udalostiach a rôznych podujatiach v náväznosti na rozvoj a podporu slovenských

¹² Pokiaľ ide o slovenské kultúrne a spoločenské akcie, vládne v Českej republike silná regionálna nevyváženosť – s obvykle viac než dvadsiatimi podujatiami mesačne v Prahe kontrastuje takmer absencia slovenskej kultúry v mnohých iných mestách, vrátane krajských. (Skalský, 2005).

tradícií v Českej republike. Slovensko-český klub vydáva od roku 2004 literárny štvrťročník, česko- slovenská revue Zrkadlenie – Zrcadlení.

Mapovanie kultúrneho, spoločenského, politického života či spolupráce v rozličných oblastiach v bežnej tlači ale cielene aj v týchto periodikách ukazuje – hoci sa to v bežnej reflexii niekedy nezdá – rozmanité a intenzívne česko-slovenské kultúrne kontakty.

2. ČESKO-SLOVENSKÉ DIVADELNÉ VZŤAHY

2.1. Česko-slovenská divadelná spolupráca

V českom prostredí sa pravidelne konajú divadelné festivaly, cieľom ktorých je priblížiť slovenské divadlo a slovenskú kultúru českým divákom, zároveň sú tieto slovenské predstavenia určené Slovákom žijúcim v Česku. K najznámejším patria *Festival slovenského humoru* či tradičný festival *Slovenské divadlo Prahe*, ktoré sa v súčasnosti koná v Divadle Bez Zábradlí v Prahe, v rámci ktorého pravidelne každoročne prichádzajú divadlá so slovenskými hercami z miest celého Slovenska, ako napríklad Štúdio L+S, Divadlo Andreja Bagara z Nitry, Astorka, Korzo 90 alebo Slovenské národné divadlo z Bratislavy, Divadlo Jonáša Záborského z Prešova, atď. Divadlo Kalich v Prahe v rámci medzinárodnej spolupráce pozýva slovenských hercov a divadlá a prispieva k česko-slovenskej spolupráci založením *Festivalu slovenskej divadelnej tvorby*.

V roku 2001 vzniklo v Prahe česko-slovenské divadlo *Sít*¹³, v ktorom hrajú mladí amatérski herci zo Slovenska a z Čiech. Za cieľ si kladú znova spojiť Čechov a Slovákov, a preto aj svoje hry hrajú dvojjazyčne. Z vlastnej ambície si vytvorili internetové stránky, podľa ktorých hrali hry *Chorá krv* alebo *Strašne smutná komedie*.

Pražské Divadlo v Dlouhé má skupinu „svojich“ slovenských hercov, ktorí sa nazvali „*Národní soubor Slováků z Divadla v Dlouhé*.“ Súbor tvoria slovenskí herci Martin Veliký, Magdalena Zimová, Martin Matejka, Peter Varga a David Deutscha, ktorí v divadle hrajú prevažne po česky, ale spolu ako súbor vystupujú v niekoľkých slovenských scénických čítaniach, napríklad v hre slovenského dramatika V. Klimáčka¹⁴ *Krajina s televízormi* (réžia kolektív), v klasickej hre Ivana Stodolu *Jožko Púčik a jeho kariéra* (režisér Braňo Holiček), *Stalo sa prvého septembra* Pavla Rankova (réžia Miroslav Táborský). Vo všetkých týchto hrách herci hovoria po slovensky.

Ďalší priestor divadelnej spolupráce predstavuje ČeskoSlovenská scéna, ktorá bola založená v Prahe v septembri 1999. Prevádzkuje ju produkčná skupina chamber

¹³ V súčasnosti pozastavilo svoju činnosť.

¹⁴ Tvorbou V. Klimáčka, jeho pôsobením v českom a slovenskom divadle sa podrobnejšie venuje v článku Podoby dramatickej a divadelnej tvorby Viliama Klimáčka na Slovensku a v Česku a náčrt jej kritickej reflexie Radoslav Passia (2007), dostupné na internete http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/passia_clanek_7.pdf.

prague, Slovensko-český klub a občianske združenie ČeskoSlovenská scéna. Jej hlavným cieľom je uvádzať predstavenia, na ktorých spolupracujú českí a slovenskí divadelníci. Českí a slovenskí herci v nich hrajú spolu, každý vo svojom jazyku. Ďalším cieľom scény je privázať do Prahy najkvalitnejšie predstavenia – najmä mladého – slovenského divadla. ČeskoSlovenská scéna zastrešuje projekt Café Teatr Černá labuť, ktorý pozostáva z divadla Teatr Čierna Labuť, v ktorom vystupujú slovenskí a českí herci, súčasťou je Galéria Čierna Labuť, ktorá je živým centrom pre slovenské a české umenie. Spolupracuje s Divadelným ústavom a Inštitútom umenia Praha, ktoré od roku 2005 realizujú autorské výstavy divadelných umelcov. Súčasťou je taktiež Hudobná scéna Čierna Labuť. Umeleckým šéfom ČeskoSlovenskej scény je mladý slovenský režisér a herec žijúci v Prahe, absolvent JAMU v Brne, Peter Serge Butko. Jej "krstnými otcami" boli režiséri Juraj Jakubisko a Jan Antonín Pitínský, čestným prezidentom je Ľubomír Feldek.

V súčasnosti sa hrajú slovenské predstavenia *Slovenskočeské tango* Stanislava Štepku (réžia Ivan Balad'a), účinkujú Zuzana Krónerová, Jan Sedal, *Lordi* – Oscar Wilde (réžia Peter Serge Butko), hrajú Martin Hoffman, Filip Rajmont, Peter Serge Butko, Martin Kotecký, Willy Russell: *Shirley Valentine* (réžia Ivan Balad'a) so Zuzanou Krónerovou. Podrobnejšie sa týmto predstaveniam budem venovať v ďalších kapitolách práce.

Treba ešte spomenúť, že takáto česko-slovenská divadelná spolupráca sa vyvíja aj v opačnom smere, charakteristické je najmä mnohoročné jesenné hosťovanie českých divadiel a hercov v rámci *Festivalu českého divadla* v Štúdiu L+S. Zo spoločných predstavení možno spomenúť napr. hosťovanie Bolka Polívku v Štúdiu L+S v hre *Mínus dva* – spolu s Milanom Lasicom, paralelné uvádzanie predstavenia aj v Česku; na medzinárodnom festivale Divadlo európskych regiónov bola uvedená v divadle Aréna hra J. Klimáčka *Komunizmus*, kde v hlavnej role účinkuje s Jurajom Kukurom, Marinom Horňákom a ďalšími Češka Vilma Cibulková, a iné.

Slovenských hercov a predstavení, v ktorých znie slovenčina, sa však v českom prostredí v porovnaní s tým, čo sa realizuje na Slovensku, ukazuje viac. Zdá sa, že je to jedna z paradoxne vyznievajúcich črt súčasnej česko-slovenskej kontaktovej situácie, dotýkajúca sa aj otázky jazykových kontaktov.

2.2. Slovenskí herci a ich české prostredie

Prílev slovenských hercov do Českej republiky – takto je možné charakterizovať špecifický „fenomén“ súčasnosti v česko-slovenských divadelných a kultúrnych vzťahoch vôbec. V dnešnom období (zatiaľ) neexistujú žiadne štatistiky, ktoré by poskytovali presné, či aspoň približné údaje o počte slovenských hercov pôsobiacich v českom prostredí¹⁵, na základe sledovania danej témy však môžeme tvrdiť, že vzájomné česko-slovenské divadelné vzťahy sa vďaka príchodu slovenských hercov do Čiech v poslednom desaťročí zintenzívnili do takej miery, aká nebola charakteristická ani pre obdobie spoločného štátu. Z tohto pohľadu sa ukazuje, že rozdelenie republík nespôsobilo ochladenie vzťahov na poli divadelníctva, ale paradoxne spustilo veľmi intenzívnu spoluprácu slovenských divadelníkov, hercov a režisérov s českým prostredím.

Oblasť herectva sa vyznačuje určitými špecifikami. Jedno z nich by bolo možné pomenovať ako „bezhraničnosť“, čím chápeme to, že slovenskí herci často súčasne pôsobia na Slovensku a v Česku zároveň, hosťujú v českých divadlách, ale natrvalo žijú na Slovensku, alebo opačne. Túto „bezhraničnosť“ možno chápať aj zo strany ich časového obdobia pôsobenia v českom prostredí. Niektorí hosťujú pravidelne, druhí sem prídu kvôli jednej role. Ďalšiu kategóriu hercov predstavujú takí, ktorí prišli do Českej republiky pracovať, usadili sa tu a dlhodobo tu žijú. Na Slovensku nepôsobia, alebo len výnimočne. Z tohto pohľadu sa javí aj zaujímavá skupina slovenských študentov, ktorí prichádzajú študovať na divadelné, filmové a múzické fakulty českých univerzít, kde už často počas štúdia pôsobia v divadle (alebo napríklad v rozhlase, ako napr. moje „výskumné objekty“ T. Dianiška a D. Bakerová), a takto už vstupujú do aktívneho kontaktu s českou kultúrou. Po štúdiu zostávajú v Čechách alebo sa vracajú na Slovensko alebo pôsobia v oboch republikách.

Podľa týchto kritérií rozdeľujem slovenských hercov do dvoch skupín:

¹⁵ Mapovaniu a zhromažďovaniu informácií sa venuje napríklad M. Fikejz *Herci a herečky* (2006, 2007, 2008) a *Český film – Herci a herečky* (2011) vo svojich encyklopédiách, kde poskytuje okolo 2000 medailónov nielen českých hercov a herečiek, ale aj slovenských, ktorí hrali v českom filme od vzniku filmu až po súčasnosť. Prehľad hercov a herečiek, slovenských a českých, poskytujú stránky filmovej databázy: <http://www.fdb.cz/>.

1) „Českí slovenskí“ herci, teda herci dlhodobo žijúci a pôsobiaci v Českej republike, napríklad: Marko Igonda, Michaela Badinková, Adrian Jastraban, Zuzana Norisová, Zuzana Onufráková, Daniela Bakerová, Viera Kučerová, Tomáš Dianiška, Adrian Jatraban, Magdalena Zimová, Martin Matejka, Peter Varga, Martin Veliký a iní.

Patria k nim aj režiséri: Fero Fenič, Juraj Herz, Martin Šulík, Vladimír Strnisko, Dušan Klein, Juraj Jakubisko, Jan Sebechlebský, Dušan Rapoš, Jozef Bednárík, Roman Petrenko, Ivan Balad'a, Braňo Holíček, Peter Serge Butko, Dodo Gombár, Norbert Držiak, Irena Žantovská a iní.

2) „Herci zo Slovenska“, teda herci pravidelne (nepravidelne) hosťujúci v Českej republike, ale žijúci na Slovensku, napríklad: Maroš Kramár, Anna Šišková, Marián Labuda, Milan Lasica, Zuzana Kronerová, Emília Vášáryová, Danica Jurčová, Táňa Pauhofová, Tereza Fialová, Andrea Kerestešová, Zuzana Kánocz, Dorota Nvotová, Martin Huba, Soňa Norisová, Emil Horváth, a iní.

Z režisérov: Juraj Nvota, Martin Porubjak, Martin Huba, Peter Gábor, dramatik Viliam Klimáček a iní.

Rozdelenie považujem za dôležité pre môj ďalší výskum. Do tohto rozdelenia som zahrnula aj slovenských režisérov, ich spolupráca je veľakrát úzko spojená so slovenskými hercami v českom prostredí.

Nie je zanedbateľné pristiaviť sa pri otázke, prečo a za akých okolností slovenskí herci v takej miere prichádzajú pracovať do Čiech. Ak zjednodušene skonštatujeme, že „príchod Slovákov do Čiech za prácou“ sa v dnešnej dobe nevníma ako niečo nezvyčajné, musíme zohľadniť fakt, že herecké povolanie sa od ostatných líši okrem iného hlavne tým, že herci získavajú roly väčšinou ponukou zo strany režiséra (prípadne scenáristu a pod.). Kritéria výberu sú rôzne. Napríklad český filmový režisér Jan Hřebejk¹⁶ na otázku, prečo obsadzuje do svojich filmov tak často slovenských hercov odpovedá: „*Osobne mám na to dva dôvody. Prvým je, že slovenskí herci nemajú obraz v Česku pokazený médiami natoľko, ako českí. Sú noví, "neodpozeraní". Oceňujem spoluprácu s herečkami ako Emília Vášáryová či Ingrid Timková, ktoré sa neobjavujú každý týždeň v prostoduchých televíznych seriáloch či v bulvárnych časopisoch. Druhým dôvodom je tradícia slovenského herectva, ktorá sa*

¹⁶ J. Hřebejk je režisér mnohých filmov ako napríklad *Pelíšky*, *Musíme si pomáhat*, *Pupendo*, *Horem Pádem*, *Kráska v nesnázích*, *Kawasakiho ruže*, do ktorých často obsadzuje slovenských hercov. Spolupracoval napríklad s Emíliou Vášáryovou, Martinom Hubom, Annou Šiškovou a inými.

od české lži. Slováci mají iný temperament, čo súhru vo filme veľmi obohacuje“ (Dotyky, 2005, http://www.czsk.net/dotyky/4_2005/index.html).

Herci sa vyberajú typovo. Herec bez ohľadu na to, odkiaľ je, musí zapadnúť do predstavy režiséra. Režisér Jiří Menzel do filmu *Vesničko má středisková* obsadil do postavy hlavného hrdinu Maďara (János Bán) a k nemu Slováka Mariána Labudu: „Až pak přišel film *Vesničko má středisková* režiséra Menzela. Viděl mě při hostování bratislavského divadla Korzo v Činoherním klubu a říkal: Zatím nemám roli, ale líbíte se mi, snad se nějaká najde. Pak dostal ten nápad s *Vesničkou*. Nikdo, Zdeněk Svěrák ani další členové štábu, mě v téhle roli nechtěl. Nemohli se smířit s Menzelovou představou, že řidič, vzor pro retardovaného závozníka Otíka, nebude typ chlapáka, ale takovej »malej tlustej«. Svěrák mi řekl do očí, že to budu bohužel hrát, že Jirka na mě trvá, on však že mě zná prakticky jenom z televizních estrád. Když viděl, že jsem znervóznil, dodal: Jirka říkal, že máte dobré srdce. Takhle jsem začínal v českém filmu. (Jan Kerbr, Divadelní noviny, 2004 <http://www.divadlo.cz/noviny/archiv2004/cislo01/rozhovor.html>).

Obsadzovaníu hercov zo Slovenska pomáha i fakt, že v ČR pôsobí veľa slovenských režisérov, ktorí akosi prirodzenejšie siahajú do slovenských radov. V neposlednom rade treba vziať do úvahy pragmatické a ekonomické faktory. Produkuje sa oveľa menej slovenských filmov oproti českým (porov. Berger, 2003), preto je pochopiteľné, že slovenskí herci a režiséri skúšajú šťastie u českých susedov.

2.2.1. Herec a jazyk

Ďalším a asi najsilnejším argumentom, prečo sa Slováci môžu ľahko inkorporovať do českej kinematografie a divadelníctva, je veľmi blízky jazyk. Zároveň je to často v určitom zmysle i prekážka. Hlavným pracovným nástrojom herca je jeho jazyk, jeho reč. Preto sa logicky očakáva ich perfektná znalosť a zvládnutie jazyka, či už českého alebo slovenského.

Z tohto hľadiska sa javí jazyková problematika u slovenských hercov v českom prostredí, voľba jazyka v prípade filmového alebo divadelného diela či otázka zvládania češtiny ako veľmi zaujímavá.

Komunikácia pri divadelných predstaveniach prebieha dvojakým smerom. Na jednej strane je to vzájomná komunikácia medzi hercami na javisku (a nielen tam), na druhej strane komunikácia herca, javiska s divákom, publikom.

Nepochybujeme o tom, že herci pôsobiaci v českom prostredí sú bilingválni. Keď sa hovorí o bilingvisme v česko-slovenských súvislostiach, máme na mysli hlavne pasívny perцепčný bilingvizmus. Za bilingválneho považujeme človeka, ktorý je schopný používať dva a viac jazykov v závislosti na prostredí a komunikačnej situácii. Pre bilingválne osoby býva jeden jazyk dominantný, ukáže sa to hlavne v stresových alebo emočne vypätých situáciách. Schopnosť, akú dosahuje bilingvný človek v druhom (ďalšom) jazyku sa môže líšiť na škále od absolútnej schopnosti (ideálne bilingválny) až po schopnosť rozumieť, ale nie hovoriť. Preto rozlišujeme niekoľko typov bilingvizmov. Nie je obvyklé, že sa miera schopnosti jedného jazyka zlepšuje a druhá zhoršuje (porov. Štefánik, 2000).

Herci predstavujú skupinu Slovákov, ktorí, prichádzajúc so svojou slovenčinou do ČR, predstavujú špecifický jazykový kontaktný fenomén, kde vo vzájomnom vzťahu slovenčiny a češtiny musia jednak oni sami, jednak ich pracovné aj nepracovné okolie riešiť a voliť zodpovedajúce jazykové stratégie. Vystupuje tu otázka jazykového manažmentu¹⁷, viac či menej vedomého riešenia otázok a problémov česko-slovenských jazykových kontaktov v českom prostredí, medzijazykovej komunikácie. Na jednej strane sa realizuje individuálny jazykový manažment, ako je výber jazyka vo vzájomnej komunikácii, vhodnosť alebo nevhodnosť „prítomnosti“ slovenčiny pri česko-slovenskej komunikácii, na druhej strane organizovaný manažment, rozhodovanie o tom, do akej miery môže byť a je slovenčina využiteľná v konkrétnych komunikačných sférach, v médiách a podobne (porov. Nábělková, 2007b) – a teda aj v divadelnom prostredí.

Bude pre nás zaujímavé sledovať rozličné komunikačné stratégie slovenských divadelníkov, ich zámer (a jeho realizácia) hovoriť v českom prostredí po slovensky alebo naopak po česky, resp. komunikovať v jednom i druhom jazyku – to znamená – striedať kódy.¹⁸ Striedanie českého a slovenského kódu u slovenských hercov je zaujímavá a pre môj výskum zásadná otázka, keďže sa nedotýka iba ich súkromnej

¹⁷ Teóriu jazykového manažmentu, odvíjajúcu sa od prác B. H. Jernudda a J. Neustupného, v českom prostredí rozvíja predovšetkým J. Nekvapil (pozri Neustupný, 2002; Neustupný – Nekvapil, 2003; Nekvapil, 2000, 2001, 2007).

¹⁸ Komunikačnými stratégiami a návykmi Slovákov v ČR sa zaoberali napr. J. Hoffmanová – O. Müllerová (1993, 2004), striedaním a prepínaním kódov T. Ivaňová (2002), komunikačnými stratégiami slovenských psychiatrov v ČR, ako profesionálnej skupiny, pre ktorú je otázka jazyka pri výkone povolania špecificky dôležitá, L. Satinská (2008).

sféry, ale hlavne ich profesionálneho pôsobenia. Striedanie kódov na javisku sa vynára pri účinkovaní v dvojjazyčných predstaveniach.

Striedanie kódov sa opisuje ako proces, v rámci ktorého hovoriaci prejde z jedného jazyka do druhého bez toho, aby sa vrátil k pôvodnému jazyku. Striedanie kódov je aj to, keď hovoriaci vkladá do jedného dominantného jazyka slová alebo slovné spojenia druhého jazyka. Systém je individuálny, podmienený vlastnou skúsenosťou hovoriaceho. Nemusí byť predvídateľný, pretože podlieha psychologickým faktorom (Vrbová, 1993).

István Lanstyák (2000), ktorý sa zaoberá slovensko-maďarskými kontaktami, rozlišuje dva typy striedania kódov, a to prepínanie a transfer. Prepínanie je prechod do druhého jazyka vo všetkých rovinách, transfer je jednorazové lexikálne prepnutie. Rozlišovanie transferu a prepínania je nosné aj pri skúmaní slovenských hercov v Česku. Niekedy však nie je jednoduché oddeliť transfer a prepínanie od miešania, ktoré sa všeobecne považuje za rušivé a býva odsudzované. V špecifickom československom kontexte sa takýto zmiešaný kód nazýva aj českoslovenčina (podrobne pozri Nábělková – Sloboda, 2004).

2.2.2. Cílené zvládanie češtiny

Slovenskí herci v českom prostredí môžu vo všeobecnosti voliť z dvoch možností, buď komunikovať po česky alebo po slovensky, pričom voľbu z týchto možností zväčša nerealizujú sami, ale je závislá na ďalších konkrétnych okolnostiach a požiadavkách okolia. Možno sa stretnúť aj s tým, že slovenský herec v českom divadle (či už patriaci k prvej alebo k druhej skupine) hrá niektoré roly v slovenčine a niektoré v češtine.

V súvislosti s používaním češtiny sa prirodzene vynára otázka osvojovania si jazyka a aktívneho učenia sa druhému jazyku.

Bežne sa Slováci v ČR spoliehajú na svoje nadobudnuté znalosti češtiny na Slovensku prirodzeným kontaktom s programami v médiách, s českými knihami a podobne. Po príchode do Českej republiky preto nepocitujú potrebu cielene sa učiť sa český jazyk, aj vzhľadom k vzájomnej zrozumiteľnosti oboch jazykov. Češtinu si osvojujú, resp. jej znalosť rozvíjajú bežným jazykovým kontaktom v českom prostredí. Hovoriť v druhom jazyku nie je pre vzájomnú komunikáciu nutné, preto

prechod k aktívnemu používaniu češtiny, teda od perцепčného k produkčnému bilingvizmu, je veľakrát otázka vlastnej voľby.

Ako spomína M. Nábělková (2008), Slováci hovoriaci po česky majú pri prechode k aktívnemu používaniu jazyka rozličné východiská.¹⁹ Jedni sa nazdávali, že prechod k používaniu češtiny bude na báze rozvinutej pasívnej kompetencie ľahký, neraz však zistili, že došlo k určitému nadhodnoteniu a nie je to až také ľahké. Ďalšou skupinou sú tí, ktorí naopak „hladký“ prechod k aktívnemu používaniu češtiny nepredpokladali. Celkovo je rozšírená situácia, keď Slováci pociťujú nejaký blok na používanie blízkeho jazyka, preto často ani „neskúsia“, čo všetko by v tomto jazyku dokázali. Prechod k aktívnemu používaniu češtiny je dôležitý a nutný v zamestnaniach, ktoré to vyžadujú.

Slovenskí herci, ktorí prišli študovať na české divadelné fakulty, sú v porovnaní s inými Slovákmi v špecifickej situácii – jazyk si osvojovali, resp. osvojujú už počas štúdia, pretože na divadelných akadémiách sa od študentov herectva vyžaduje, aby študovali v českom jazyku a aktívne ho používali čo najviac (vyplýva to aj z môjho výskumu). Nezanedbateľný je taktiež fakt, že sa počas štúdia dlhodobo zdržiavajú v českom prostredí. Pre aktívne zvládanie jazyka je každodenný kontakt s ním dôležitý.

V odlišnej situácii sú slovenskí herci, ktorí prichádzajú zo Slovenska, majú slovenské školy a češtinu aktívne nepoužívali.

Herectvo a divadelníctvo je sféra, ktorá je úzko spojená s jazykom a jazykovou kultúrou. Napríklad v minulosti to bola práve javisková reč, ktorá predstavovala jeden z dôležitých prameňov pri formovaní a ďalšom vývine spisovných foriem jazykov, predovšetkým ich výslovnostných noriem (Ondrejovič, 1995).²⁰

Slovenskí herci prichádzajúci zo Slovenska sa, ako vyplýva z výskumu a informácií z médií, češtinu učia sami, veľakrát však za odbornej pomoci a ako pomoc uvádzajú aj svojich českých kolegov, ktorí s nimi spolupracujú. Dôkladné zvládnutie reči je pre ich profesiu dôležité.

V. Budovičová (1985) poukazuje na to, že divák je veľmi citlivý na jazykovú stránku verejného prejavu, najmä na porušovanie noriem svojho jazyka, predovšetkým v oblasti výslovnosti a prozodických vlastností, ktoré sa veľmi ťažko dajú osvojiť.

¹⁹ Menšinoví Slováci žijúci v Čechách sa učia češtinu v českých školách.

²⁰ S. Ondrejovič uskutočnil interview so slovenskými divadleníkmi s cieľom zistiť o ich jazykové vedomie a jazykové postoje.

Podľa reči, hlavne podľa intonácie, kvantity hlások a prízvuku rozoznáme nielen Čecha od Slováka, ale aj príslušníkov jednotlivých českých i slovenských nárečí.

Problémy, ktoré slovenskí herci často uvádzajú v osvojovaní si jazyka, sú najmä prízvuk, melodika a artikulácia hlások. Napríklad Anna Šišková v rozhovore na otázku zvládnutia jazyka odpovedala: „*Vždy bude počuť, že to nie je môj rodný jazyk. Dokonca aj u tých herečiek, čo žijú v Česku už dlhé roky a sú presvedčené, že ich jazyk je dokonalý, to poznať. Tak isto ako keď my Slováci počujeme aj najdrobnejšie nedostatky u cudzincov.*“ (Macháčková Monika, 2009; <http://zivot.lesk.cas.sk/clanok/1079/anna-siskova-vydam-sa-keď-pride-cas.html>).

Skúsenosti hercov sú ale nezriedka rozdielne. Herečka Danica Jurčová v súvislosti s učením a následným zvládnutím jazyka povedala: „*Mne konkrétne v zdokonaľovaní sa v češtine veľmi pomohla profesorka z DAMU Regina Szimiková, ktorá ma naučila rozdiely vo výslovnosti a priam logopedickými metódami ma nútila vyslovovať jednotlivé hlásky správne. Aj vďaka tomu môžem hrať i v pražskom divadle v Řeznickéj v hre "Kráľ umírá" v češtine a náhodní diváci mi už druhú sezónu tvrdia, že nepoznali akcent v mojej výslovnosti, čo mi samozrejme lichotí. Aj v poslednom českom filme, v ktorom hrám rozsahovo veľkú postavu, "Milenci a vrazi" hovorím tiež sama po česky.*“ (Vokušová, Skalský, apríl 2005 http://www.czsk.net/dotyky/4_2005/jurcova.html)

V českej kinematografii v posledných rokoch badať omnoho väčšiu prítomnosť slovenských hercov, než tomu bolo v minulosti. Tu sa objavuje ďalšia téma a to možnosť dabingu. Napríklad Danica Jurčová bola vo filme *Bestiár* predabovaná, kým v spomenutom ďalšom filme *Milenci a vrazi* „už“ hovorila po česky.

Téma slovenských hercov a jazykovej podoby ich účinkovania v českých filmoch je široká. S témou mojej práce úzko súvisí, mnohí herci, ktorí hrajú v divadlách, veľakrát účinkujú aj v českých filmoch, ale vcelku je to samostatná veľká téma, preto sa jej dotýkam iba okrajovo.

2.3. Dvojjazyčné česko-slovenské divadelné predstavenia

Česko-slovenská divadelná spolupráca je zaujímavá aj z pohľadu existujúcich česko-slovensko dvojjazyčných divadelných inscenácií. Spolupráca českých a slovenských hercov na jednom javisku, s tým, že každý hovorí svojím materským jazykom, je nový fenomén poslednej doby. Na rozdiel od minulosti, kedy takáto spolupráca nebola vôbec bežná, skôr výnimočná, je o to zaujímavejšie, že vznikla až po rozdelení štátu.

Postoj k dvojjazyčným hrám možno nájsť v štúdiu V. Budovičovej (1985), kde uviedla, že „*naša kultúrna tradícia ani konvencia javiskovej reči nepripúšťa dvojjazyčné predstavenia.*“ Ako príklad uvádza názor M. Válka (TV 1984), ktorý sa vyjadril, že by sa klasická tragédia hraná dvojjazyčne zmenila na komédiu.

Súčasnosť pritom ukazuje, že sa predstavenia môžu hrať dvojjazyčne bez toho, aby to malo dopad na žáner hry, situácia je značne odlišná. Dôkazom sú napríklad predstavenia inscenované na Letných shakespearovských hrách.

Stúpajúca tendencia realizácie dvojjazyčných predstavení demonštruje určitú „nezanikavosť“ česko-slovenskej dvojjazykovosti (Nábělková, 2008).

Významným reprezentantom česko-slovenskej divadelníckej spolupráce a dvojjazyčných predstavení je festival *Letné shakespearovské slávnosti*, ktoré sa zo začiatku organizovali iba v Prahe, pod Pražským hradom, postupne sa slávnosti presunuli aj do Brna a od r. 2001 do Bratislavy.

V roku 1999 po prvý krát vystúpilo na slávnostiach Slovenské národné divadlo s komédiou *Veselé paničky Windsorské*. Štvrtý ročník v roku 2000 otvorila česko-slovenská premiéra komédie *Skrotenie zlej ženy* v réžii slovenského režiséra Vladimíra Strniska. Od tejto doby na festivale každoročne vystupuje slovenské divadlo a slovenskí herci v spolupráci s českými. Na prekladoch dvojjazyčných predstavení sa podieľajú Slovák Ľubomír Feldek a Čech Martin Hilský. Za posledné roky sa konali tieto česko-slovenské predstavenia:

Búrka (réžia Jakub Korčák), slovenskí herci Dušan Jamrich, Emil Horváth, Martin Huba, Adrian Jastraban.

Ako sa vám páči (réžia Emil Horváth), slovenskí herci Marián Labuda, František Výrostko, Soňa Norisová, Zuzana Norisová, Danica Jurčová, Štefan Šafárik, Jakub Rybárik, Zuzana Porubjaková.

Sen noci svätajánskej (réžia Ľubo Paulovič), preklad Štefan Moravčík, Martin Hilský, slovenskí herci Táňa Pauhofová, Stano Král', Bibiana Ondrejková, Jozef Švoňavský, Karol Čálik, Šudík Robert.

Oko za oko – niečo za niečo (réžia Michal Vajdička). Účinkujú tam herci Martin Trnavský, Richard Stanke, Ivana Jirešová, Peter Mankovecký, Jakub Žáček, Juraj Hrčka, Dana Košická, Silvia Juříková, Daniel Fischer, Dana Košická.

Kupec Benátský (réžia Romana Poláka) hrajú tu okrem iných Slováci Ján Koleník, Lubomír Bukový, Matej Oravec, Marián Miezga.

Antonius a Kleopatra (réžia Michal Vajdička) Hrajú tam Ján Koleník, Henrieta Mickovičová, ďalej Zuzana Kánocz, Danica Jurčová, Csongor Cassai, Braňo Matuščin, Tomáš Horváth.

Slovenský časopis *Žurnál* číslo 9/2008 prináša rozhovor Sone Koželovej s českým anglistom a prekladateľom Martinom Hilským. V súvislosti s Letnými shakepearovskými slávnosťami a dvojjazyčnými inscenáciami, v ktorých koexistujú herecké party v českom preklade M. Hilského a v slovenskom preklade Ľ. Feldeka, M. Hilský o vzťahu češtiny a slovenčiny hovorí: *Sú to dva rôzne jazyky, inak znejú, myslia aj cítia, aj keď sú príbuzné. Myslím si, že práve to pridáva spoločným divadelným koprodukciam na zaujímavosti. Moja generácia bola na slovenčinu zvyknutá, dnešní mladí ľudia už jazyk svojich susedov počujú menej. Je užitočné usilovať sa o spojenectvo kultúry a reči. Už len preto sú moje stretnutia s Lubomírom Feldekom radostné* (Nábělková, 2008, s. 309).

Okrem Shakespearovských slávností sa možno s česko-slovenskými dvojjazyčnými hrami stretnúť v divadlách po celej českej republike.

Sú to napríklad inscenácie:

Zajíc zajíc (réžia Milan Balad'a), kde hrajú Marián Labuda a Věra Nováková, divadlo Zlín.

M. Lasica v Švandovom divadle v Prahe vystupuje s Danielou Kolářovou vo francúzskej hre Jeana Della a Geralda Sibleyrasa *Púldruhé hodiny zpoždění* (réžia Patrik Hartl), herci tvoria manželský pár, kde Lasica hovorí po slovensky, Kolářová po česky. Okrem toho M. Lasica hrá dvojjazyčné predstavenia s Boleslavom Polívkom a to rovno dve, divadelné predstavenie Ronalda Harwooda *Garderobiér* (réžia Roman Polák) a predstavenie Samuela Benchetrita *Mínus dva* (réžia Juraj Nvota). Hry vznikli v koprodukcii so slovenským štúdiom L+S a sú uvádzané v Bratislave, v Brne alebo Prahe. Na javisku sa objavujú slovenská herečka Emília

Vašáryová a českí herci Martin Hoffman, Zdena Herfotrťová a Jitka Čvančarová, každý hovorí svojím materinským jazykom.

Z pohľadu česko-slovenskej spolupráce sú zaujímavé aj divadelné predstavenia konané pre deti v pražskom divadle V Dlouhé. Viera Kučerová s Martinom Matejkom organizujú pravidelné predstavenia *Podťe s nami do rozprávky*, v ktorých predstavujú niekoľko rozprávok v poradí striedavo po česky a po slovensky. Cieľom je deťom priblížiť slovenský jazyk, naučiť ich vnímať slovenský text a naučiť ich aj nové slovenské slová.²¹ *Od ľudovej slovesnosti po súčasnú modernu* – to je názov cyklicky komponovaného literárneho programu pre žiakov druhého stupňa českých základných škôl a študentov stredných škôl, ktorý pre nich pripravuje Slovenský inštitút v Praze. Cieľom je priblížiť českej mládeži slovenskú literatúru.

Z nášho pohľadu je zaujímavá otázka motivácie naštudovať hru dvojjazyčne. Napríklad v dvojjazyčnom predstavení *O pejskovi a mačičke* (réžia Marek Frič) alebo hre napísanej pre české publikum zo života L. Wittgensteina *Ritter, Dene, Voss*, dvojjazyčnosť nijako nesúvisí s obsahom hry a je motivovaná čisto len dvojjazyčným hereckým zastúpením, keď v českom divadelnom predstavení vystupuje a svojím jazykom hovorí slovenská herečka Emília Vašáryová. Naopak, v hre *Premiéra mládí*, autora Christiana Giudicelliho je jeden z motívov voľby slovenského jazyka charakterizácia postáv pomocou rozličných variet francúzštiny v origináli (Nábělková, 2008).

Podobne zaujímavé sú aj otázky priebehu prípravy predstavenia, zladovanie dvojjazyčných predlôh, jazyková spolupráca hercov, aj pri preklade textov a v neposlednom rade vnímanie takto komponovaných predstavení, ktorým sa venujem podrobne vo svojom výskume v ďalšej kapitole.

Za dôležité považujem spomenúť ojedinelý prípad spolupráce českých hercov so slovenským hercom a režisérom Serge Butkom, ktorí vystupujú spoločne v inscenácii v Café Teatr v hre Oscara Wilda *Lordi*.

Českí herci Martin Hofmann, Filip Rajmont a Martin Kotecký naštudovali hru v slovenčine a na javisku hovoria po slovensky. Prečo sa rozhodol slovenský režisér hry, v ktorej sám vystupuje, zvoliť slovenčinu, zdôvodňuje tak, že pôvodne existoval iba slovenský preklad hry a zapáčil sa mu.: „*Původně jsme představení chtěli hrát na*

²¹ V predeloch medzi rozprávkami sa deti pýtajú na význam niektorých diferenčných výrazov. Pri učení im napomáha vizuálny vnem.

Slovensku, takže existuje pouze slovenský překlad. Jenomže žijeme v Praze. Přečetl jsem spolu s českými herci hru ve slovenštině a chtěl jsem vědět, jestli to budou chtít hrát - pak bych připravoval český překlad. Řekli, že ano a také byli okouzleni velice jemným slovenským humorem. Nabídli možnost, že se text naučí slovensky, aby se nemusel dělat český překlad. Trvalo by to dlouho a asi by ztratil jistý půvab. Já jsem z toho měl radost, i proto, že překlad je v jazyku, kterému říkáme "pražská salónní slovenština". To je slovenština, která se už moc nepoužívá ani na Slovensku.“
(<http://www.novinky.cz/kultura/80155-plakat-na-hru-lordi-pobouril-moralisty.html>)

To, že sa herci učia roly v iných cudzích jazykoch, nie je úplne neobvyklé. Najčastejšie sa to deje pri filmových koprodukciami, napríklad Zuzana Kronerová sa naučila časť svojej roly po nemecky pre film Habermanův mlýn (réžia Juraj Herz), Danica Jurčová sa naučila text v srbčine pre rolu vo filme Kao rani mraz (réžia Djorde Balašević). V prípade hry *Lordi* ide ale o celkom špecifický prípad, keď si českí herci našudovali hru v slovenčine a vystupujú takto v Česku.

Nemožno nespomenúť, že česko-slovenská divadelná spolupráca existuje aj opačným smerom, okrem Letných shakespearovských slávností, je možné češtinu počuť v inscenácii J. Klimáčka Komunizmus, kde vystupuje česká herečka Vilma Cibulková s Jurajom Kukurom a ďalšími. Možno ale tvrdiť, že na Slovensku je v porovnaní s ČR počet dvojjazyčných projektov omnoho menší.

3. SLOVENSKÍ DIVADELNÍCI A ČEŠTINA.

VLASTNÝ VÝSKUM

3.1. Metodika a ciele výskumu

Pre svoj výskum, ktorého cieľom bolo získať autentické údaje týkajúce sa sledovanej témy od tých, ktorých sa bytostne dotýka, som vybrala troch respondentov – slovenských hercov. Základom výskumu sú tri kvalitatívne rozhovory, ktoré boli najskôr koncipované ako pološtandardizované interview, ale počas interview došlo k následnému posunu až k neštandardizovanému (neštruktúrovanému) rozhovoru. Herci prešli do formy tzv. naratívneho rozhovoru, v čom sa im nijako nebránilo, pretože sa tak mohli potenciálne odhaliť ďalšie možné problémy a otázky. Rozhovor prebiehal s tromi slovenskými hercami, ktorí majú odlišné východiská a skúsenosti:

Daniela Bakerová, žije a pracuje v Českej republike 44 rokov, pričom tu študovala.

Tomáš Dianiška, pochádza zo Slovenska, študovať prišiel do Českej republiky, kde aj po štúdiu zostal pracovať. Momentálne tu žije 6. rok.

Zuzana Kronerová, študovala, žije a pôsobí na Slovensku, ale do Českej republiky dochádza hosťovať. Zároveň je reprezentantkou hereckej generácie z obdobia pred rozdelením oboch republík.

S Danielou Bakerovou a Zuzanou Kronerovou som viedla individuálny rozhovor, Tomáš Dianiška bol účastník skupinového rozhovoru.

Interview som rozdelila do dvoch tematických okruhov.

V prvom ma zaujímal vzťah hercov k českému jazyku, ich cielené zvládanie českého jazyka, štúdium a osvojovanie jazyka, ďalej potom používanie českého jazyka v českom prostredí, mimo profesijnej oblasti, možné ťažkosti a zaujímavosti s tým spojené.

Druhým okruhom môjho záujmu bola otázka dvojjazyčných česko-slovenských divadelných predstavení, použitie a využitie slovenčiny v českom divadle a českom prostredí vôbec. Zaujímalo ma, akým spôsobom vznikajú dvojjazyčné hry, priebeh prípravy predstavení, zlad'ovanie dvojjazyčných predlôh, jazyková spolupráca hercov a divácke vnímanie týchto predstavení z ich pohľadu a skúseností.

Pri výbere hercov pre svoj výskum som zohľadňovala niekoľko faktorov. K Daniele Bakrovej ma priviedlo zistenie, že vystupuje v dvojjazyčnej česko-slovenskej hre *Premiéra mládí*, v ktorej vystupuje po slovensky. Taktiež ma zaujalo, že patrí k tzv. „českým slovenským“ hercom – českom prostredí študovala, žije a pôsobí dlhú dobu.

Tomáš Dianiška je mladý herec, ktorý len nedávno doštudoval českú Divadelnú akadémiu múzických umení. Priviedla ma k nemu jeho diplomová práca *Můj zápas – od slovenštiny k češtině na jevišti* (2009), ktorá predstavuje vlastnú reflexiu slovenského herca v českom prostredí. V nej podrobne opisuje svoj vzťah k zvládaniu češtiny, problémy a prekážky, s ktorými sa musel potýkať. Možno tvrdiť, že jeho diplomová práca je unikátna a pre nás veľmi zaujímavá už len preto, že si zvolil takúto česko-slovenskú jazykovú tému. Interview s T. Dianiškom ponúka možnosť porovnať a reflektovať jeho výpoveď v diplomovej práci s tým, čo sa ukázalo v rozhovore, prípadne rozvinúť a doplniť už zaznamenané informácie.

Zuzana Kronerová predstavuje tú skupinu slovenských hercov, ktorí pravidelne hostujú v českých divadlách, ale trvale žijú na Slovensku a aj tam pôsobia. Bolo preto zaujímavé zhodnotiť jej vzťah k češtině, zvládanie češtiny. Zároveň je predstaviteľkou niekoľkých dvojjazyčných česko-slovenských predstavení a filmov, kde hrá po slovensky.

Popri analýze dát získaných z rozhovorov pracujem aj s ďalšími materiálmi, predovšetkým s informáciami z médií. Pri prezentácii výsledkov výskumu v práci v prevažnej miere zhrňujúco formulujem údaje získané z rozhovorov a vlastné sprievodné komentáre, v odôvodnených prípadoch uvádzam aj prepis častí rozhovorov.

Súčasťou môjho výskumu bol taktiež anketový prieskum, ktorého výsledky a analýzu zistených faktov prikladám ku kapitole Daniela Bakerová, pretože anketa, ktorá sa uskutočnila medzi divákmi, sa týka divadelného predstavenia, v ktorom respondentka vystupuje. Cieľom anketového prieskumu bolo zistiť, ako publikum vníma slovenčinu v dvojjazyčnom divadelnom predstavení a aká je miera jej porozumenia.

4.2. Analýza zozbieraných dát

4.2.1. Daniela Bakerová

Herečka Daniela Bakerová (1946) pochádza z Bratislavy, kde aj študovala na konzervatóriu klavír, kompozíciu a dirigentovanie. Počas štúdia sa venovala konferovaniu v Lúčnici a v televíznom programe *Kaleidoskop zaujímavostí a aktualít*. V roku 1967 prišla študovať herectvo do Brna na Janáčkovu akadémiu múzických umení (JAMU). Po dokončení štúdia pôsobila deväť rokov v činohre plzeňského divadla J.K. Tyla, potom pôsobila v rôznych divadlách v Prahe, dvanásť rokov účinkovala v divadle Rokoko a ABC. Okrem toho pripravovala pásma o slovenskej literatúre vo vtedajšom Dome slovenskej kultúry. Spolupracovala s Karlom Krylom a Mariánom Vargom v predstavení *Dvě půle lunety aneb rebelant o lásce*, s ktorým chodili po Česku a Slovensku štyri roky. Neskôr pôsobila osem rokov s Borisom Rosnerom v predstavení *Úlomky ze světa půlkacíře*. Od roku 1992 je na voľnej nohe.

Daniela Bakerová hrala v niekoľkých filmoch, napríklad *Vrchní prchní* (1980), *Skládačka* (1991), *Vzkříšení* (2001), *Nevěrné hry* (2003), *Hostel* (2005), *Přežít svůj život* (2010) a bola obsadená v niekoľkých seriáloch ako *Arabela* (1979), *Malý pytaval z velkého města* (1982), *Dynastie Nováků* (1982), *Vlak dětství a naděje* (1985), *Hop nebo trop* (2004) a iné.

V súčasnosti hrá v Divadle v Řeznické v Prahe v česko-slovenskom dvojjazyčnom predstavení *Premiéra mládí*.

4.2.1. Daniela Bakerová a čeština

Daniela Bakerová prišla študovať herectvo zo Slovenska do Brna na JAMU. Z rozhovoru som sa dozvedela, že sa pôvodne hlásila aj na Divadelnú akadémiu múzických umení (DAMU) do Prahy. Odtiaľ jej ale poslali list so zamietnutím, ktoré zdôvodňovali tým, že Slováci majú svoju hereckú školu v Bratislave. Z Brna jej poslali upozornenie, že prijímací pohovor sa koná výlučne v češtine. Nepovažovala to ale za prekážku, pretože s češtinou bola v styku odmala, mala starú mamu z Moravy a bolo u nich bežné, že sa čítali rozprávky v češtine.

D. Bakerová uviedla, že v tom čase nebolo bežné, aby Slováci študovali herectvo na českých školách, preto napriek zvládnutým talentovým skúškam v Brne dostala iba odporúčenie, s ktorým ju posielali do Bratislavy na VŠMU. Zostala ale v Brne, kde prvý rok bola v takzvanom „hospitantskom“ ročníku. Dôvodom bola nedostatočná znalosť českého jazyka, ktorý je pre herectvo základnou podmienkou. Za rok sa jej podarilo nadobudnúť potrebnú kompetenciu a stala sa študentkou JAMU.

Na otázku, ako zvládala štúdium v češtine a češtinu ako Slovenka v Brne, odpovedala, že správne hovoriť po česky sa na škole učili všetci, pretože aj u moravských študentov bolo počuť miestny dialekt. Komunikovať po česky začala okamžite a v podstate sa učila ľahko, ale predsa len mala sem-tam problémy: *No, problém bol v tom jediný, že tá čeština so slovenčinou má strašne veľa rovnakých slov, ktoré ale znamenajú niečo iného. To bol jeden taký problém. Jako s výslovnosťou žiadne, žiadne problémy. Lebo hovorím, ten sluch je veľmi dôležitý pri poznaní akéhokoľvek jazyka, takže išlo o tú melodiku.* Ako povedala, problém predstavovali najmä slovotvorné diferencie a medzijazykové homonymá: *Napríklad som dlho nevedela, že ulica, ktorú, po slovensky, prejdeme aj na dĺžku aj na šírku, tak po česky se přejde anebo projde, projde se na dýlku, na dálku, a na šířku se přejde, potom trebars zdravotná prehliadka a vojenská prehliadka, po slovensky to isté slovo, česky jedno prohlídka, druhé přehlídka. Potom, také slovo kapusta, to je niečo úplne iného v Čechách. (...) Ani s výslovnosťou ř to nebolo ťažké, aj keď som mala tendenciu niekedy ho vložiť tam, kde nepatrilo, napríklad přivát, ale to sú skôr také výnimky.(...) Samozrejme, hľadala som slová, ale čím viac komunikuješ, tým viac sa to na teba lepí...*

Problémom bolo písanie textu v češtine, zvládanie českého pravopisu a gramatiky (uviedla príklady: *vplyv a vliv, smutno za divadlom a smutno po divadle*). *...takže, to som sa strašne nechávala opravovať, ale rada, som povedala, prosím ťa, toto slovo..., ja si ho vždycky napíšem na piják tak aj tak, že či sa mi to „i“ tam páči...*

S výslovnosťou jej pomohla aj práca v brnianskom rádiu, v druhom ročníku akadémie dostala ponuku moderovať reláciu *Dobře ladené smičce*.

Reláciu uvádzala približne dva roky, a keďže to nebolo živé vysielanie, pri nakrúcaní sa mohla opravovať, sledovať a zdokonaľovať v reči, pretože sa mohla sama počuť, keď jej to prehrávali. D. Bakerová spomenula, že ešte po štúdiu sa zdokonaľovala vo výslovnosti: *no a keď som prišla hrať do Plzne, rozhodne som nemala moravský prízvuk, skôr teda, kto mal dobré ucho, počul tú slovenčinu tam. Veľký problém sú*

myslím pre Slováka, naučiť sa česky, po česky, sú tvorby spoluhlások, napríklad také č, vajíčko, sa vyslovuje úplne niekde inde ako slovenské č, na predných zuboch, úplne niečo iného, potom je trebárs l, v kombinácii s d, jako „dlouhá chvíle“, tak ja furt slyším, počula som na sebe, že to d musím vyslovovať na predných zuboch. Ale to som sa naučila sama, na to som prišla.

Pri výpovediach o problémoch so zvládaním jazyka sú formulácie tohto typu veľmi zaujímavé – čo si profesionálni používatelia jazyka v medzijazykovom vzťahu uvedomujú ako problém a ako si náchádzajú cesty, ako ho riešiť. V danom prípade D. Bakerová uviedla, že českú výslovnosť hlások *d, l, č* sa učila sama, učiteľka nemala a za veľkú pomoc považuje svoj dobrý hudobný sluch.

Na otázku, v akom jazyku komunikuje v súkromí, odpovedala, že sa pohybuje skoro výlučne v českej komunite, má za manžela Čecha, a preto používa češtinu skoro neustále, aj doma. Do slovenčiny prechádza iba keď komunikuje so Slovákami alebo keď je na Slovensku, alebo pri príležitostiach, ktoré to od nej vyžadujú (ako je napríklad čítanie slovenských textov na javisku, v Slovenskom inštitúte a podobne).

Na otázku z oblasti prepínania kódov D. Bakerová uviedla, že v tomto smere nemá problém, ale vzápätí si spomenula na príklad z minulosti, keď ešte pracovala v rozhlase a do štúdia zavolať poslucháč zo Slovenska, na ktorého reagovala tiež po slovensky. Až neskôr si uvedomila, že v relácii hovorí asi ešte ďalšiu pol hodinu po slovensky. Mimovoľné prepnutie a zotrvanie v druhom bázovom jazyku bolo „mimo plánu“.

Pri rozhovore, ktorý prebiehal v slovenčine, som sa sama sústredila aj na herečkinu slovenčinu a na striedanie či prepínanie kódov, a aj pri opätovnom prehrávaní nahrávky som zaznamenala niekoľko prípadov, kde Daniela Bakerová používa bohemizmy (ako napr. *slyším, tančila*), aj niekoľko prípadov prepínania medzi slovenčinou a češtinou.²² Niektoré výrazy povedala v češtine, vzápätí sa však opravila a uviedla ich po slovensky. V inom prípade, pri citácii českých kolegov v češtine, pokračovala v rozhovore ešte určitú krátku dobu v českom jazyku.

²² Príklad uvádzam v ukážke, prepise časti rozhovoru, v prílohe č.1.

4.2.2. D. Bakerová a slovenčina v českom divadle

Daniela Bakerová o sebe hovorí, že je česká herečka a vždy hrala roly iba v češtine, až na jednu, na ktorú si musela počkať niekoľko rokov, aby naplnila vek hrdinky. Je to hra francúzskeho autora Christiana Giudicelliho *Premiéra mládí*, ktorú z francúzskeho originálu, preložil do češtiny Ján Cimický. Táto hra mala v Česku premiéru v roku 2000 v Divadle v Řeznické. V predstavení vystupujú dve herečky, Daniela Bakerová a Nina Divíšková. Zatiaľ čo Nina Divíšková hovorí v hre po česky, Daniela Bakerová po slovensky, je to česko-slovenské dvojjazyčné divadelné predstavenie. Režisérom je Dušan Pařízek. Ako som už naznačila, pri česko-slovenských predstaveniach je jednou zo zaujímavých okolností dôvod, motív vzniku dvojjazyčného predstavenia. Pri *Premiére mládí* sa na jeho vzniku spolupodpísala slovenskosť herečky, od ktorej sa odvíja postavenie slovenčiny ako „zálohy“ v jazykovom repertoári, s diferencovanosťou jazykových variet v origináli hry.

V hre vystupujú dve ženy rozdielných charakterov. V origináli sa hrala vo francúzštine, avšak s tým, že sa uplatnili vedľa seba spisovný francúzsky jazyk a jeho varieta, tzv. „parížsky argot“, ktorým charakterizovala svoju rolu Simony Annie Girardot. Prekladom do češtiny sa táto jazyková odlišnosť vytratila.

Ján Cimický preto do prekladu, v replikách pre postavu Simony, vložil vulgarizmy. Daniela Bakerová odmietala používať vulgarizmy na javisku, preto ich postupne vynechávala. Tým sa však strácal temperament postavy, ktorú mala hrať, a postavy žien si začali byť podobné. Režisér Dušan Pařízek, ktorý nebol spokojný, že sa prekladom aj ďalším vývojom v príprave predstavenia čosi vytratilo, Daniele Bakerovej, s cieľom postavy jazykovo odlíšiť, navrhol, aby svoju rolu hrala v slovenčine. Ako uviedla v rozhovore, spočiatku sa tomu nápadu bránila: *...tu sú iní umelci, Slováci, ktorí sem prídu hrať po slovensky. Ja ako pražská herečka sa tu nechcem so slovenčinou vnucovať.* Nakoniec ale návrh prijala: *...a tak ja som takto z prvej vlny načisto začala ten český text rovno prekladať do slovenčiny, a to sa vtedy tak strašne zapáčilo všetkým prítomným, že pán režisér povedal, že musím...*

Za zaujímavé považujem to, že Daniela Bakerová si už naštudovaný text sama preložila z češtiny do slovenčiny. Zaujímavé je aj to, že ako prekladateľ hry sa pri

predstavení uvádza Ján Cimický, avšak kto preložil v podstate „polovicu“ textu hry do slovenčiny, o tom sa už skoro nikde neinformuje.²³

Daniele Bakerovej podľa vlastných slov pri prekladaní pomohlo to, že už dobre poznala charakter svojej postavy a vedela, aké adekvátne výrazy vybrať.

Ako ďalšiu zaujímavú okolnosť predstavenia vnímam tematizáciu dvojjazyčnosti hry. Režisér navrhol vložiť do hry tri slovné medzijazykové nedorozumenia, ktoré herečky priamo v hre na javisku aj vysvetľujú.

Prvé „nedorozumenie“ je spôsobené slovom „*půda*“.

Postava Renaty ponúka Simone ubytovanie *na půdě*. Tá sa čuduje, že *půda* znamená *povala*, a hovorí: *ja som si až do teraz myslela, že půda je hlina*. To divákovi ozrejmi rozdiel, ktorý si možno ani sami neuvedomujú – polysémickosť slova *půda* v češtine, ktoré len v jednom z významov má paralelu v slovenskom slove *pôda*.

Ďalším „nedorozumením“ je frazéma *vyjst' na psí tridsiatok*.

Postavy v hre sa ocitnú bez peňazí, sú okradnuté a DB hovorí: *...a čo teraz, keď sme takto vyšli na psí tridsiatok?*

Do hry sa zapojuje aj publikum.

ND: *Cože? Co to říkáš? Já ti vůbec nerozumím...*

DB : *Ale nerob sa, tomu rozumie predsa každý!*

A tu sa herečky priamo pýtajú publika na význam. Na otázku, ako diváci reagujú, Daniela Bakerová odpovedala, že sa často ostýchajú a aj keď v hľadisku sedia Slováci a poznajú význam frazémy, boja sa odpovedať, pretože si myslia, že budú ešte ďalej zatiahnutí do hry.²⁴

Tretie nedorozumenie spočíva v slove „*napokon*“.

DB: *...však som ti hovorila, že som nesesedela v lietadle v živote, napokon... a v hre to vysvetľuje ako koniec-koncov.*

Na otázku, či aj nejako inak zohľadňovali českého diváka, D. Bakerová odpovedala, že sa sama snaží vyslovovať zrozumiteľne, *... ale čo sa týka tempa, ja tam mám takú jednu vypjatú, vypnutú jednu scénu takú, hrozne temperamentú, keď som rozčúlená, rozzúrená, takže rozprávam strašne rýchlo, a tam musím teda*

²³ V čase konania interview nebola o tom, že Daniela Bakerová preložila svoj text do slovenčiny, žiadna zmienka v médiách. V súčasnosti o tom existuje niekoľko informácií na internetových stránkach. Napríklad <http://www.life-magazin.cz/kultura-umeni/premiera-mladi>.

²⁴ Za mojej účasti na predstavení pri tejto otázke herečky publiku napovedali, že to slovo je rovnaké aj v slovenčine aj v češtine. Najprv, pri nepochopení, zaznelo z publika slovo *stejně*, ale vzápätí na to sa ozvalo z publika správne slovo *mizina* (*vyjst' na mizinu*).

veľmi precízne artikulovať, pretože je to prúd slov teda veľký... Pri preklade textu zohľadňovala aj súvislosti a kontexty, pri ktorých si aj divák, ktorý možno nepozná nejaké slovo, sám jeho význam domyslí. Napríklad spojenie *plačem ako korytnačka* je v češtine *pláču jako želva*, podobne v kontexte *ešte kvety mi dáte, ako na cintoríne* divákovi napadne so spojením kvetov *hřbitov*.

4.2.3. Anketový prieskum

Keďže venujem pozornosť dvojjazyčným divadelným predstaveniam a zatiaľ sa o diváckom vnímaní takýchto predstavení veľa nevie, rozhodla som sa na predstavení *Premiéra mládí* medzi divákmi v Divadle v Řeznické uskutočniť anketový prieskum.

Možno tvrdiť, že táto anketa je skôr kvantitatívnym prvkom v mojom výskume, otázky sú prevažne zatvorené, respondenti mali na výber z ponúknutých možností odpovedí, len pri otázke č. 2 a č. 4 mohli odpovedať doplňujúco na možnosť „iné“. V otázke č. 5 mali možnosť odpovedať širšie. Otázky nebolo jednoduché formulovať. Boli koncipované aj s ohľadom na predpokladaný čas, ktorý mali diváci k dispozícii. Pri niektorých otázkach preto dochádza k nie jednoznačným výsledkom.

Cieľom ankety bolo zistiť, akí diváci vlastne navštívili toto dvojjazyčné predstavenie, zaujímal ma ich pôvod, vek a pohlavie, ale takisto ma zaujímal ich vedomie porozumenia slovenčine a celkový dojem zo slovenčiny v predstavení.

Anketa obsahovala 10 otázok a vyplnilo ju 32 ľudí, pričom celkovo bolo v publiku niečo vyše 40 divákov.

Výsledky anketového prieskumu:

Anketu vyplnilo 10 mužov a 22 žien, všetci sú českej národnosti a ich materinským jazykom je čeština. Čo sa týka vekovej kategórie, najmladší divák, ktorý vyplnil anketu, mal 21 rokov a bola to žena. Najstarší mal 69 rokov, muž.

Podľa výsledkov ankety som vytvorila vekové skupiny divákov a počet v ich zastúpení:

20 – 30 rokov = 6 divákov

30 – 40 rokov = 4 diváci

40 – 50 rokov = 11 divákov

50 – 60 rokov = 4 diváci

60 – 70 rokov = 7 divákov

Z toho vyplýva, že na predstavenie prišli najmä diváci v strednej aj vyššej vekovej kategórii, na základe čoho sa dá predpokladať, že sú to ľudia, ktorí zrejme majú skúsenosti so slovenčinou aj z minulosti a že by preto nemali mať väčšie problémy s jej porozumením.

Otázka č. 1:

Vedeli ste, že idete na dvojjazyčné predstavenie?

ÁNO 7 divákov

NIE 25 divákov

Z odpovedí je zrejme, že väčšina divákov nevedela, že ide na dvojjazyčné predstavenie, a preto to pre nich mohlo byť prekvapujúce a neočakávané, mohli byť zaskočení. Táto otázka ma zaujímala hlavne preto, lebo v kultúrnych programoch divadiel, a vlastne skoro nikde sa neuvádza, že táto hra je dvojjazyčná.²⁵ Z rozhovoru s herečkou Bakerovou vieme, že to bol zámer režiséra v programoch to, že ide o česko-slovenské predstavenie, neuvádzať – aby pre diváka, ktorý príde do divadla na toto predstavenie, bol jazyk prekvapením. O dvojjazyčnosti hry sa dalo dozvedieť iba z niektorých recenzií a ohlasov divákov na internetových stránkach. Na internetových stránkach Divadla v Žeznické sa informácia o jazyku v predstavení neuvádza, iba v odkaze „komentáre“ sú uvedené už publikované recenzie, kde sa miestami spomína aj slovenčina, väčšinou v kladnom vnímaní.²⁶

V danej súvislosti sa môže vynoriť otázka, či by to, ak by sa informácia o slovenčine v predstavení cielene uvádzala, potenciálnych divákov skôr odradilo, alebo naopak do divadla prilákalo.

²⁵ V dobe konania ankety nebola slovenčina uvedená ako jeden z jazykov predstavenia.

²⁶ Chvojková. B.: O svobode a stáří v Žeznické, Hospodářské noviny, 16. 2. 2000.

“Režisér inscenaci obohatil několika zcizujícími prvky – postavy často promlouvají přímo k publiku, celý part Daniely Bakerové je napsán ve slovenštině, což tu a tam vede ke komickým nedorozuměním.“... <http://www.reznicka.cz/default.asp?t=napsali&insID={0DC7724E-D6F3-4859-90CB-36638968947E}&p=inscendetail>

Otázka č. 2:

Ak ste to nevedeli, slovenčina v predstavení pre vás bola:

príjemným prekvapením – 26 divákov

menej príjemným prekvapením – 0 divákov

nepríjemným prekvapením – 0 divákov

iné: 1 divák odpovedal **neutrálny dojem**

Na túto otázku neodpovedali všetci, pretože nadväzovala na prvú otázku (niektorí o slovenčine v predstavení vedeli). Odpovede ukazujú na kladný vzťah k slovenčine – v tomto konkrétnom predstavení, implicitne asi aj širšie. Odpoveď jedného respondenta – „neutrálny dojem“ – môžeme chápať ako reakciu na to, že slovenčina pre neho nebola prekvapením, ako bolo uvedené v možnostiach, bez ohľadu na príjemnosť.

Otázka č. 3:

Je toto vaše prvé česko-slovenské dvojjazyčné predstavenie

ÁNO 12 divákov

NIE 20 divákov

Z výsledkov je zaujímavé, že pomerne veľký počet divákov odpovedalo na otázku záporne, keďže až tak veľa dvojjazyčných predstavení nie je. Tu sa však môžu objaviť pochybnosti, či respondenti chápali otázku, ako bola myslená, a či pojem česko-slovenské dvojjazyčné predstavenie neredukovali len na česko-slovenské predstavenie, ktoré potom môže znamenať spoluprácu slovenských a českých hercov, hosťovanie slovenských umelcov, nie špecificky otázku jazykovú....

Ďalšie otázky sa týkali porozumenia slovenčine.

Otázka č. 4:

S porozumením slovenčine ste mali:

veľký problém 0 divákov

menší problém 1 divák

žiadny problém 30 divákov

iné: 1 žena odpovedala **bylo to příjemné**

Z odpovedí vyplýva, že slovenčina respondentom vo vysoko prevládajúcej väčšine nerobila žiadne problémy. Divák, ktorý odpovedal, že mal menší problém s porozumením, je 25 ročný muž. Jedna respondentka, ktorá odpovedá na možnosť „iné“ sa nevenuje otázke problému s porozumením, ale vyjadruje kladný dojem zo slovenčiny v hre, na základe ktorého môžeme predpokladať, že tiež nemala problém s jej porozumením.

Otázka č.5

Problém s porozumením slovenčiny sa týkal:

len jednotlivých slov 5 divákov vypísalo toto

...na mizine (pouze toto) – 61 ročná žena

...mizina – ani už nevím, jak to slovensky bylo –

38 ročná žena

... psý tricatok – 25 ročný muž

... ? ale vím co jsou omrvinky – 36 ročný muž

... odhaduji význam, ale nevím přesný překlad –

33 ročná žena

významu celých pasáží 0 divákov

žiadny problém 23 divákov

Otázka bola koncipovaná tak, že respondenti mali možnosť na otvorené odpovede. Tu ale musíme zohľadniť aj niektoré faktory, ktoré mohli ovplyvniť odpovede, ako je napríklad čas alebo jednoducho to, že aj keď sa problém vyskytol, je dosť možné, že po celom predstavení ho mohol človek zabudnúť, alebo si napríklad nespomenul, ako to „problémové“ vlastne znelo. Aj napriek týmto možným ťažkostiam vypísalo 5 ľudí konkrétny komentár.

Z odpovedí súčasne vyplýva, že aj keď na predchádzajúcu otázku skoro všetci respondenti odpovedali, že s porozumením slovenčiny žiadny problém nemali, pri tejto otázke si predsa len spomenuli, a niektorí aj špecifikovali, že sa vlastne niečo našlo, čo bolo z hľadiska porozumenia problematické. Napriek tomu však porozumenie ako problémové nehodnotili.

Otázka č. 6:

Dvojjazyčné divadelné predstavenie vnímate:

pozitívne 31 divákov

neutrálne 1 divák

negatívne 0 divákov

Touto otázkou som chcela zistiť postoj divákov k prijímaniu dvojjazyčného predstavenia. Z odpovedí je zrejmé, že skoro všetci vnímajú dvojjazyčné predstavenie pozitívne. Jeden respondent odpovedal neutrálne. Z toho vyvodzujeme, že slovenčina v divadle je vnímaná pozitívne.

Výsledky prieskumu:

Z prieskumu vyplynulo, že respondenti toto dvojjazyčné divadelné predstavenie vnímali pozitívne, že väčšina ľudí naozaj nevedela, že sa v ňom hovorí aj po slovensky, ale bolo to pre nich príjemným prekvapením. Pre väčšinu ľudí to nebola prvá skúsenosť s dvojjazyčným predstavením, a taktiež uviedli, že nemajú so slovenčinou žiadny problém. Zároveň následne z ankety vyplýva, že sa niektorí s problémom pri porozumení slovenských výrazov predsa stretli. A boli to pritom hlavne tie miesta, ktoré boli v predstavení ako „problémové“ cielene pripravené.

Pri hodnotení výsledkov musíme zohľadniť aj vekovú kategóriu divákov. Otázka je, ako by vnímali takéto predstavenie mladší ľudia, študenti základných a stredných škôl. Vzhľadom na tému hry sa príliš nepredpokladá účasť školákov, ale mala som možnosť vypočuť jednu diváčku, ktorá bola na tomto predstavení už niekoľkokrát, a raz si so sebou zobrala aj svoju 10 ročnú dcéru. Zo začiatku jej musela prekladať slovenský text do češtiny, ale po chvíli ponorená do hry prestala prekladať. Asi po pol hodine si to uvedomila, ale to už jej dcéra preklad nepotrebovala, pretože tomu, podľa jej slov, rozumela. Samozrejme sa dá predpokladať, že dievča nerozumelo všetkým výrazom, ale postupom času dokázalo prispôsobiť svoje vnímanie tak, aby rozumelo kontextu.

3.2.2. Tomáš Dianiška

Herec Tomáš Dianiška (1984) pochádza z Banskej Bystrice. Vyštudoval odbor činohra na pražskej Divadelnej akademii múzických umení (DAMU). Od roku 2008 pôsobí v divadle Františka Xavera Šaldu v Liberci, účinkoval v predstaveniach *Balada pro banditu*, *Romeo a Julie*, *Lakomec*, *Dámský krejčí*, *Deset malých... a pak už tam nezbyl ani jeden*, *Rodina je základ státu*, *Český Honza*, *Kokkola*, *Z tajností žižkovského podsvětí*.

Je autorom dvoch českých hier, *Googling and fucking* a *Přísně tajné: Hrubá nemravnost*, v ktorých sám účinkuje a ktorých režisérom je jeho slovenský kolega Braňo Holíček.

Okrem toho hrá v A studiu Rubín v Prahe, v predstavení *Svrbí* a *House of Love 2 – Návrat hezkých hochů*, ktorého je spoluautorom.

3.2.2.1 T. Dianiška a čeština

Tomáš Dianiška prišiel študovať do Prahy s predstavou, že čeština nebude pre neho problém. V rozhovore na otázku, ako sa pripravoval pred príchodom, odpovedal takto: *Moja příprava bola štandardná, ale žeby som sa přímo připravoval na to, že budem hovořit česky, tak nie, samozrejme. Ale, no štandardná, že filmy, knihy a podobne. (...) Ja som úplně zabudol na to, že budem hovořit česky, alebo mi to nedošlo vtedy, keď som sa prihlásil na tú školu. Vo svojej diplomovej práci spomína: Během prázdnin jsem se samostudiu češtiny vyhýbal. Na jednu stranu jsem se obával zlovyků, které bych si jako samouk mohl osvojit, na stranu druhou jsem vlastně netušil, jak se jazyk, který už v podstatě pasívně ovládám, učí (Dianiška, 2009, s. 12). Tu je zaujímavé, že kým v rozhovore spomína, že zabudol, že bude hovoriť po česky, z informácie z diplomovej práce vyplýva, že nad učením sa českého jazyka sa už zamýšľal pred príchodom, iba nevedel, ako sa češtinu učiť.*

Pri štúdiu herectva sa ale pri zvládaní češtiny stretol s mnohými problémami. Po príchode do Prahy pociťoval psychický blok z používania češtiny, pretože bolo pre neho jednoduchšie hovoriť správne po slovensky ako nedokonalou češtinou. Po mesiaci od príchodu do ČR začal hovoriť po česky, pretože na študentov DAMU sa

kládol veľký dôraz na výborné ovládanie českého jazyka. Pod odborným vedením na hodinách češtiny a javiskovej reči sa učil správnu českú výslovnosť. Navštevoval taktiež seminár fonetiky pre Slovákov vedený pedagógmi z ústavu fonetiky Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej.

Za problémovú považoval výslovnosť konsonantov *d, t, l*, ktorá je v češtine odlišná (českú výslovnosť *d, l* ako problémovú uvádzala aj D. Bakerová), širokú výslovnosť niektorých vokálov a tzv. staccatovú výslovnosť celých viet. Z rozhovoru: *...ř je podľa mňa v pohode, pretože je to úplne iná hláska. (...)...a na tých hodinách javiskovej mluvy sme sa učili napríklad d, a teraz tiež neviem, či to d budem niekedy vôbec vedieť, že, ten jazyk má nejak iné postavenie v češtine ako v slovenčine, a keď sa chcem naučiť nejaké to slovo po česky, tak sa vlastne musím naučiť iné slovo, zatiaľ čo to ř je úplne iné písmenko. Myslím, že je to jednoduchšie.*

Z rozhovoru vyplynulo, že si uvedomoval aj rozdielnu výslovnosť hlások *š, č, ž*, ale nikdy nebol na to v škole upozorňovaný. Podľa jeho slov sa to naučil sám vďaka sluchu. V diplomovej práci túto informáciu neuvádza, s následným odôvodnením, že to nepovažoval za dôležité, keďže s tým nemal väčší problém.

Pri učení sa českého jazyka sa Dianiška sústreďoval na tieto rozdielnosti:

Použitie rázu, vynechávanie spoluhlások vo výslovnosti na začiatku slovesných tvarov *jsem, jsi, jsme, jste, jsou*. Problémy sa vyskytli aj pri ďalších slovách, ako *jdi, jdu*, kde sa spoluhláska *j* nevynecháva. Problémy uviedol aj v prípadoch českej znelostnej asimilácie, ktorá má v češtine iné zákonitosti, napr. *na shledanou, vraťme* a pod. Problémy mu robil aj prízvuk.

Spočiatku si T. Dianiška neuvedomoval existenciu dvoch podôb češtiny – spisovnej a obecnej. V diplomovej práci spomína, že na svoju „prílišnú spisovnosť“ bol upozorňovaný okolím, postupne si preto osvojil „svoj kód“ pre používanie obecnej češtiny. Z rozhovoru: *To som na začiatku hovoril ako keby spisovne, pretože je to viac podobné slovenčine, akože je to pekné a tak ďalej, a to bolo ľuďom divné, podľa mňa by bolo normálnejšie hovoriť slovensky, než spisovne česky už teraz.* Z rozhovoru ďalej vyplynulo, že T. Dianiška si až postupne začal uvedomovať existenciu obecnej češtiny, rozoznávať podoby *hezký – hezké* a pod.

Za zaujímavé považujem aj to, že herec musí zvládať improvizáciu českého textu v spojitosti s fyzickou aktivitou na javisku. Slovnú improvizáciu textu v češtine vidí Dianiška ako vôbec jeden z najväčších problémov. V rozhovore spomína, že hotový text nemá problém naučiť sa v češtine, problém priznáva v prípade, keď je

nutné improvizovať. V súvislosti s celkovým pôsobením na javisku sa musí viac sústrediť na reč, čo je pre neho nevýhodné. V diplomovej práci (2009) to špecifikuje takto: *Mluvit za postavu vlastními slovy bylo těžké i z druhého důvodu. Trvalo mi možná i pár let, než jsem získal cit pro češtinu, a to se ještě pořád nepohybují v nejjemnějších nuancích tohoto jazyka. Často vedle sebe kladu výrazy z obecné a spisovné češtiny nebo používám archaizmy či slovakismy, což v hovorové řeči nepůsobí přirozeně. Paradoxně jednodušší je interpretovat vázanou řeč, protože tam si mohu dovolit výraznější výslovnost, která by v řeči volné působila přehnaně.*

Ťažkosti mu robil a stále ešte robí český pravopis a gramatika. Napríklad stredný rod v češtine (napr. *hezká města*), písanie y/i a skloňovanie. Z rozhovoru som sa dozvedela, že napriek tomu, že považuje českú gramatiku u seba za problematickú, nikdy sa ju cielene neučil ani nepoužíval učebnice českej gramatiky. Problémová je preňho preto tvorba textov v českom jazyku, kde si nie je istý gramatickou správnosťou.

Tomáš Dianiška je pritom autorom troch hier, ktoré napísal v českom jazyku. Jednou z nich je *Googling and fucking*, ktorá je primárne určená pre mladú generáciu, preto ju písal obecnou češtinou, kde sú použité hovorové a slangové výrazy, vulgarizmy a podobne. Autor svoje české texty vždy necháva prekontrolovať, v tomto prípade mu text opravil dramaturg divadla. T. Dianiška priznáva, že je v niektorých prípadoch neistý v slovnej zásobe, v niektorých prípadoch si nie je istý hodnotou slova alebo výskytom a postavením daného slova v češtine. V rozhovore spomína: *No, myslím si, že som obmedzený takto lexikálne, že tiež častokrát si myslím, že nepoužijem správné slovo, že keby som chcel v slovenčine niečo písať, čo som teraz skúšal, tak viem, že môžem použiť nejaké slovo a že to bude napríklad znieť pekne alebo tak. A zase neviem, že kebyže som to isté robil v češtine, že či to neznie umelo, že to tam zrazu je nejaké nepatričné slovo, alebo či to nie je nejaký archaizmus, alebo či by to neznelo divne proste, takže to neviem priamo. Nechávam to kontrolovať.*

Za zaujímavý poznatok, ktorý vyplynul z rozhovoru, pričom v diplomovej práci sa nespomína, považujem spôsob, akým si T. Dianiška overuje český pravopis, keď si nie je istý. Odpovedal, že najčastejšie si pravopis overuje pomocou internetu, pomocou internetových vyhľadávačov a nájdených textov.

Češtinu si T. Dianiška zdokonaľoval aj tým, že ju používal v súkromnom živote, slovenčinu obmedzil iba na komunikáciu s rodinnými príslušníkmi. Z rozhovoru vyplynulo, že bol vyzvaný komunikovať v češtine aj mimo školy,

dokonca aj so svojou vtedajšou priateľkou Slovenkou. Okrem toho čítal české knihy a noviny, slovenským sa vyhýbal, každý deň aspoň pätnásť minút čítal české texty nahlas, niekedy sa nahrával a opakovane počúval, aby postrehol nedostatky vo výslovnosti.

Po slovensky T. Dianiška hovorí v súčasnosti iba na Slovensku, so svojou sestrou žijúcou v Česku alebo s kolegom a priateľom Braňom Holíčkom, ktorý je aj režisérom jeho hier. S českými kolegami hovorí po česky, ako uviedol, niektorí ani nevedia, že je Slováčok. Z rozhovoru sa ďalej ale ukázalo, že so svojou priateľkou Češkou hovorí niekedy tiež po slovensky. Ďalej to špecifikuje, že s ňou hovorí po slovensky jedine v prítomnosti jeho sestry Slovenky.

T. Dianiška v diplomovej práci spomína aj svoju schopnosť prepínať kódy: *Pravdou je, že v súčasnej dobe už jsem schopn plynne přecházet z jednoho jazyka do druhého. Nedělá mi problém se dvěma příslušníky obou národů mluvit současně s každým z nich jeho mateřštinou. I když stačí, aby byl v kolektivu pouze jeden slovensky mluvící a zpravidla volím slovenštinu i já. Doteď u mě trvá jakýsi „pocit trapna“, jakmile si povídám se Slovákem, nebo i před Slováky česky (neplatí při čtení, nebo hraji-li na Slovensku divadlo v češtině). Tento můj blok jsem během studia silně pociťoval v komunikaci se spolužačkou Vladimírou Striežencovou, také Slovenkou. Nakonec jsme oba vyslyšeli domluvy pedagogů a přešli na češtinu. Po završení studia jsme se ale v oboustranné komunikaci vrátili k našemu mateřskému jazyku.*

Na druhej strane spomína pri komunikácii v slovenčine občasné ťažkosti spomenúť si na slovenský výraz alebo problém čítať texty v slovenčine bez českej intonácie. Jeho slovenčina sa mu už javí ako *snaha českého herca o slovenčinu* (Dianiška, 2009).

Slovenčinu v českom prostredí však používal počas štúdia dva roky v rádiu Spin, kde moderoval rozhlasovú reláciu, ktorej cieľovou skupinou bola mládež v rozhraní približne od 15 do 22 rokov. So zreteľom na túto cieľovú skupinu zámerne používal a vyberal také jazykové prostriedky, aby mladí ľudia mali čo najmenší problém s porozumením slovenčiny.²⁷ Z rozhovoru: *Ja som počas štúdia robil v rádiu a tam som moderoval slovensky a tam som tiež niekedy niečo povedal slovensky, a potom som, keď som si myslel, že by tomu nemuseli rozumieť, tak som použil nejaké*

²⁷ T. Dianiška v rozhovore povedal, že sám do kontaktu s mladými Čechmi v tom období neprišiel, takže vlastnú skúsenosť, žeby mladí Česi nerozumeli slovenčine nemal, napriek tomu však predpokladal, že by mohli mať problém s porozumením slovenčiny, a to hlavne na základe informácií z médií a všeobecnej mienky, ktorá tu o tom existuje.

české slovíčko.(...) *A keby som hovoril v českom rozhlase, tak viem, že môžem hovoriť normálne a tí poslucháči to vezmú, a že sa im to napríklad bude páčiť aj, keby som hovoril normálne. Ale tuto som vedel, že to počúvajú ľudia mladší ako ja, nejaké deti, takže som to schválne takto používal.* Predpokladám, že asi aj to bol dôvod, že mu neprichádzali ohlasy od divákov, ktoré by sa týkali neporozumenia slovenského textu, ako aj sám v rozhovore povedal.

3.2.2.2. T. Dianiška a slovenčina v divadle

T. Dianiška v súčasnosti nehrá v žiadnom divadelnom predstavení po slovensky.

Počas štúdia ale slovenčinu ako výrazový prostriedok použil v divadle viackrát, hlavne keď šlo o osobnú výpoveď. Niekedy slovenčinu použil s cieľom ozvláštnenia situácie, napríklad v predstavení *Ledový hrot/Kaltes land*, kde po dohode s režisérom zaradil do hry krátky vstup v slovenčine. Namiesto pauzy vystúpil ako slovenský folkový spevák a uviedol pesničku, ktorou začínala druhá časť predstavenia.

V rozhovore sa ukázalo, že pôvodný nápad pri tejto inscenácii bol, aby T. Dianiška hral po slovensky, pretože v hre predstavoval cudzinca zo Švajčiarska, ale nakoniec sa nápad nerealizoval, pretože sa obával, že by v tomto prípade by mu mohla slovenčina „uškodit“ pri hodnotení režisérov, ktorí si chodili na tieto študentské predstavenia vyberať hercov do svojich hier.

V jednom z predstavení, kde po výpadku prúdu musel opakovať počiatočný monológ, spontánne, aby opakovaný text nebol pre divákov „nudný“, predniesol ho v slovenčine²⁸ a po nejakom čase sa naspäť vrátil k pôvodnému textu v češtine. Ukazuje sa, že si herec „simultánne“ (vo vzťahu k textu uloženému v pamäti) dokázal časť českého textu preložiť do slovenčiny. Tieto situácie sú situačné, slovenčina sa tu (aj neplánovane) použila na ozvláštnenie.

Na študentskej scéne DAMU T. Dianiška účinkoval ako hosť v predstavení B. Nušica *Paní ministrová* (réžia Nikolaj Penev). Už na prvej skúške režisér navrhol Dianiškovi hrať jeho rolu v slovenčine. Postava v hre predstavovala cudzinca, preto

²⁸ Počas rozhovoru T. Dianiška spomínanú situáciu vlastného prekladu naučeného českého textu do slovenčiny zopakoval. Prepis textu v prílohe č. 2.

motívom použitia slovenčiny bolo „jazykovou inakosťou“ odlíšiť pôvod postavy od ostatných. Svoj text si herec preložil sám. Reakciu publika a vnímanie slovenčiny v tomto predstavení komentuje takto: *Hrát komedii pro české publikum v slovenštině mělo mnohé výhody. Diváci se bavili i na samotném jazyku a slovních obratech, které čeština nezná, a které by na slovenského diváka působily neutrálně. Text mé postavy jsem překládal sám a až během zkoušení či reprízování jsem s překvapením zjistil, že některé obyčejné slovenské výrazy v kombinaci s komickou situací dokáží vyvolat salvy smíchu* (Dianiška, 2009, s. 22). Slovenčinu na javisku diváci hodnotili ako „osvieženie“. *Z tohoto důvodu považuji hraní ve slovenštině za velice vděčné až nespravedlivé. Bez této skutečnosti by scéna, do které jsem vstoupil, rozhodně nevyzněla tak zábavně. Diváci se museli na text více soustředit, a proto mi věnovali i víc pozornosti. Po skončení představení mluvili o mém výstupu jako o příjemném osvěžení* (Dianiška, 2009).

V rozhovore ďalej svoj názor na použitie slovenčiny na českom javisku vyjadril takto: *Tú slovenčinu na javisku používajú iba tí známi, alebo tie hviezdy, a to sú už vlastne tie, nejaké komerčné divadlá, ktoré si zaplatia nejakú hosťujúcu hviezdu, ako Vášaryovú, Hubu, a že to sa od nich predpokladá, že to bude tak. Zatiaľ čo je viacero Slovákov hercov, čo ani nevedia diváci, že sú to Slováci, ale vyžaduje sa od nich čeština, kvôli tomu, aby to vyznelo normálne, že je to normálne divadlo...* T. Dianiška slovenčinu na českom javisku nevníma ako niečo prirodzené, skôr ako niekedy samoučelné, ale v budúcnosti by ju zato rád niekedy použil v predstavení.

3.2.3. Zuzana Kronerová

Slovenská herečka Zuzana Kronerová (1952) pochádza z Martina. Jej otec bol významný slovenský herec Jozef Króner, matka herečka Terézia Hurbanová-Krónerová. Vyštudovala v Bratislave VŠMU, odbor herectvo a dramaturgia.

Od roku 1974 hrala v Divadle pre deti a mládež v Trnave. V roku 1979 prešla na bratislavskú Novú scénu a hrala aj v Slovenskom národnom divadle. Je stálou členkou bratislavského Divadla Astorka Korzo 90, vystupovala tu v predstaveniach ako napríklad *Rómeo a Júlia*, *Tichý dom* alebo *Pred odchodom na odpočinok*.

Okrem toho sa ako herečka uplatnila v slovenskej a českej kinematografii, v dabingu a pracovala pre rozhlas, venuje sa hudbe a spevu. V súčasnosti je aj pedagogičkou na VŠMU v Bratislave. Na Slovensku je považovaná za jednu z najvýznamnejších herečiek divadelnej scény.

Po rozdelení Československa sa výrazne znížila produkcia slovenskej pôvodnej televíznej tvorby, ale Zuzana Krónerová sa od 90. roku často objavuje vo vedľajších rolách českých filmov. Bola obsadená napríklad do filmov *Lea*, *Pupendo*, *Venkovský učiteľ*, *Šťestí*, *Václav*, *T.M.A.*, *Přežít svůj život*, *Mamas & Papas*, *Habermanův mlyn*. Za vedľajšiu rolu vo filme *Divoké včely* získala ocenenie Českého leva.

Hostuje v českých divadlách, účinkovala v hre *Markéta Lazarová* v Národnom divadle v Prahe. Vystupuje v pražskom divadle *Café Teatr Černá Labuť*.

3.2.3.1. Z. Kronerová a slovenčina v českom divadle

Zuzana Kronerová vyštudovala herectvo na Slovensku, pôsobí prevažne na Slovensku, ale hostuje aj v českom prostredí so slovenskými divadlami alebo vystupuje na česko-slovenskej scéne *Divadla Cafe Teatr Čierna Labuť*, kde má svoje roly v slovenčine.

Čo sa týka divadelných rolí v českom jazyku, po prvý raz vystúpila s češtinou v roku 2002 v Národnom divadle v Prahe v hre *Markéta Lazarová* (réžia Ján Antonín

Pitinský²⁹). Tu musela rolu naštudovať po česky – postavy hry nepredpokladajú jazykové odlišenie, preto sa ako jediná Slovenka musela prispôbiť češtine.

Z.Kronerová sa nikdy cielene neučila český jazyk, osvojila si ho vďaka knihám, ktoré čítala od mala v českom jazyku, čeština jej bola blízka tiež z médií z čias Československa. Zároveň ale v rozhovore dodala, že v jazykovej príprave na rolu v predstavení Markéta Lazarová spolupracovala s fonetičkou Zdenkou Palkovou³⁰, ktorá bola jej odbornou poradkyňou a ktorej pripisuje veľkú zásluhu pri zdokonaľovaní v češtine. Problémy jej robila melodika českých viet a konsonanty č, š, ž, l. Taktiež sa cielene učila po česky artikulovať vokály. *V slovenčine, keď my Slováci hovoríme po česky, alebo keď hovoríme po slovensky, tak sa neodlišujú príliš samohlásky o, a, e, i, u, že nenapíname tak svaly, ale že, akože tá pusa je uvoľnená, ale že pozor, keď chcem hovoriť dokonalou češtinou, tak toto nemôžem takto vyslovovať, ale musím hovoriť o je o, a ja a...(…) a vidíte, že viacej tou pusou pohybujem, a že tie svaly viac pracujú.* Rolu študovala dva mesiace a, ako sama uviedla, považuje svoju češtinu v tomto predstavení za svoju „najdokonalejšiu“, Čo pripisuje hlavne dostatku času na prípravu a odbornej pomoci.

Diváci boli podľa nej spokojní. *Ale já jsem hrála na jevišti i česky (v Národním divadle postavu Kateřiny v Pitínského inscenaci Markéty Lazarové – pozn. red.) a byla jsem pyšná, že mě někteří diváci pokládali za neznámou českou herečku, která jim někoho připomíná... Moje čeština není dokonalá, ale diváci ji přijali* (Shirley Valentine: one women show Zuzany Kronerove, <http://www.novinky.cz/kultura/39882-shirley-valentine-one-woman-show-zuzany-kronerove.html>).

Kronerová hrala a hrá v nemálo českých filmoch, poväčšinou vo vedľajších rolách, a to hlavne v českom jazyku. Ako uviedla, na rozdiel od divadla vo filme často nie je dostatok času na prípravu textu, preto sa o češtine často radí priamo pri nakrúcaní s českými hereckými kolegami. Väčšinou ide o melodiku, artikuláciu a prízvuk.

Napríklad pri nakrúcaní filmov *Šťěstí* alebo *Venkovský učitel* ju režisér Bohdan Sláma vyzval, aby hovorila po česky aj mimo nakrúcania, počas pauzy, v komunikácii

²⁹ Ján Antonín Pitinský je český básnik, spisovateľ a divadelný režisér, ktorý je známy aj v Bratislave, kde v Divadle Astorka Korzo 90 režíroval hru Matka (1987).

³⁰ Prof. PhDr. Zdena Palková, CSc. pôsobí vo Fonetickom ústave FFUK v Prahe. V rokoch 1980–1992 spolupracovala s Československým rozhlasom pri výchove reči moderátorov a hlásateľov, v súčasnej dobe už iba príležitostne. Dlhodobo spolupracovala a spolupracuje s českými divadlami ako fonetická poradkyňa (hlavne v Divadle na Zábredlí 1980–1991, od r. 1990 doteraz v Národnom divadle).

s kolegami. Z rozhovoru som sa dozvedela, že veľmi náročné bolo zvládnuť český text vo filme *Venkovský učitel*, pretože tam mala dlhé náročné intelektuálne pasáže a repliky, ktoré jej robili ťažkosti. Vo filme *Přežít svůj život*³¹ jej s češtinou pomohol režisér Ján Švankmajer.

Pre filmové účinkovanie v češtine je dôležité (a zaujímavé), že pri tvorbe filmu je možnosť tzv. postsynchronného dabingu, ktorý umožňuje po nakrútení filmu hercovi opraviť chyby následným vlastným predabovaním.

V českom prostredí okrem pracovnej oblasti hovorí Z. Kronerová po česky hlavne iba s mladšou generáciou, u ktorej predpokladá problém s porozumením slovenčiny. S kolegami a staršou generáciou komunikuje v slovenčine. Sama si prepínanie kódov neuvedomuje. Myslí si, že prechádza z jazyka do jazyka v emocionálne vypätejších situáciách.

3.2.3.2. Z. Kronerová a slovenčina v českom divadle

Zuzana Kronerová účinkovala a v súčasnosti ešte účinkuje v niekoľkých česko-slovenských divadelných predstaveniach, v ktorých hrá v slovenčine.

Na česko-slovenskej scéne Černá labuť vystupuje niekoľko rokov v monodráme Willyho Russella *Shirley Valentine*.

Nápad realizovať toto predstavenie vznikol, keď slovenský režisér Peter Serge Butko pozval Z. Kronerovú na jeden z kabaretných večerov, ktoré boli pravidelným podujatím divadla. Vtedy si ju všimla dramaturgička Iva Benáčková a navrhla jej spoluprácu s divadlom. Herečka si vybrala komornú hru *Shirley Valentine* a vybrala si za režiséra hry Ivana Balad'u³², s ktorým spolupracovala už v Bratislave.

Starší preklad textu z angličtiny do slovenčiny Alexandry Rupeltovej bolo treba aktualizovať a zasadiť do súčasného obdobia, najmä repliky detí. Tu herečke pomohla dcéra, ktorá jej poskytla mnoho slangových výrazov mladých ľudí dnešnej doby. Okrem toho Z. Kronerová text upravila aj tak, že zohľadnila českého diváka a v texte nahradila niektoré diferenčné lexikálne výrazy bivalentnými. Takže kým na

³¹ Tu je zaujímavá polemika o preklade názvu filmu do slovenčiny, keďže slovenčina preloží české výrazy s rozdielnym významom „prožít“ a „přežít“ iba do jedného výrazu „prežiť“. Problematikou prekladania/neprekladania českých názvov filmov sa zaoberá vo svojej práci Mira Nábělková (1998)

³² Ivan Balad'a (1935) – slovenský filmový a divadelný režisér a scenárista, vyštudoval FAMU v Prahe. Spolupracuje najmä s českými divadlami, natočil niekoľko filmov, napr. *Archa Bláznov*.

Slovensku, kde sa toto predstavenie hralo tiež, hovorí *...tá sprostá učiteľka hudobnej výchovy...* alebo *Čo si to urobila, tebe šibe?*, v Česku pred (nielen) českým publikom hovorí *...tá blbá učiteľka hudobnej výchovy...* a *Čo si to urobila, tebe hrabe?*

České publikum má problém s porozumením tabuovému slovenskému významu slova *pokefovať*, ktoré však nechcela nahradiť vzľadom na slovenské publikum, ktoré toto predstavenie tiež navštevuje. Predpokladá, že z kontextu si divák význam vyvodí (grécky čašník: *pod'me na lod', ja vás odveziem, máte strach, že ja vás pokefovať?*) Keď sa však pýtala svojho kolegu a kamaráta v divadle, ako slovu porozumel, jeho preklad znel „zajít na kafe“...

Ďalšou inscenáciou v Divadle Čierna Labuť, v ktorej Zuzana Kronerová vystupuje, je česko-slovenské predstavenie Stanislava Štepku *SlovenskoČeské tango – hra na city* (réžia Ivan Balad'a). Hra sa uvádzala v roku 1979 v českých a slovenských divadlách pod názvom *Slovenské tango* a mala veľký úspech, preto rozhodli o jej opätovnom spracovaní, s tým, že to bude česko-slovenské predstavenie *SlovenskoČeské tango* s motívom konfliktu a napätia medzi manželom Čechom (Miroslav Zavičár) a manželkou Slovenkou (Zuzana Kronerová). V hre vystupujú traja českí herci (Miroslav Zavičár, Miluše Hradská, Eva Reitererová) a Zuzana Kronerová, ktorá ako jediná hovorí po slovensky.

Jazyk tu má funkčné využitie, keď sa v určitých vypätých situáciách a hádkach navzájom miešajú české a slovenské jazykové prvky, prostredníctvom zmeny jazyka sa postavy vzájomne karikujú. Stanislav Štepka nechal hercom v tomto smere voľný priestor. Postava Zuzany Kronerovej používa v niektorých situáciách vo svojom slovenskom vystúpení české výrazy, pretože už dlhšie žije v Českej republike a jazyky si pletie.

V roku 2007 ponúkol Jan Hrušínský z Divadla Na Jizerce v Prahe Zuzane Kronerovej hlavnú rolu v tragikomédii Niela Simona *Sklenka Sherry*³³. Inscenáciu režíruje Juraj Herz a Ján Hrušínský hrá partnera Z. Kronerovej.

V tejto hre hovorí Z. Kronerová po slovensky, hoci pôvodný zámer bol nechať jej text v češtine:

...a prišla som na prvú skúšku, privítali sme sa s milými kolegami, s niektorými som sa poznala, a prvá moja otázka znela: Pán režisér a milý celý kolektív, ako by ste si želali, aby som hovorila?“(...) lebo ten text bol v češtine samozrejme (...) a ešte som

³³ Pôvodný názov znie *Drobečky z perníku*.

k tomu dodala, že mám pocit, že v slovenčine by to bolo lepšie, lebo v slovenčine som viac sama sebou, takže, bude to prirodzenejšie, a zrejme by to bolo lepšie aj pre divákov aj pre mňa.(...) A na to mi Slovák Juraj Herz hovorí: nie nie nie, budete hovoriť po česky, vy to určite zvládnete.

Keď už mala naštudovaný celý text v češtine, Jan Hrušínský rozhodol, že nakoniec bude part postavy Zuzany Kronerovej predsa len v slovenčine:

...už som vedela všetko naspamäť, keď tu zrazu pán Hrušínský hovorí: Zuzanko, ja neviem, ale ja bych myslel, že by bolo lepší, kdybys to hrála ve slovenštině. Já jsem dělal takovou anketu mezi divákama, a oni se tak těší na tu slovenštinu..., a potkal jsem taky Báru Hrzánovou, a ona mi říkala: co jste se zbláznili všichni? Vždyť my se všichni těšíme, že bude Zuza mluvit slovensky, co to je za blbost, aby mluvila česky?

Text si z češtiny do slovenčiny (podobne ako sa už ukázalo u D. Bakerovej a T. Dianišku) preložila herečka sama, dramatický text prekladala po prvýkrát. Pri preklade bol zohľadnený český divák napríklad tak, že repliku: *Ďakujem, nie som hladná, v júli som mala kurací šalát.* režisér predstavenia Juraj Herz z dôvodu obavy neporozumenia významu spojenia *v júli* navrhol zmeniť takto: *Ďakujem, nie som hladná, v červenci som mala kurací šalát.*

Pri skúškach vznikali rôzne jazykové situácie, keď si v dialógoch postavy vymieňali a miešali jazyky, striedali kódy, napr. pri hádke česká herečka Tereza Němcová na slovenskú repliku reaguje: *No co bys měla robiť?* Zuzana Kronerová odpovedá: *No čo myslíš, že bych asi dělala?* Takéto „napätie medzi jazykmi“ bolo použité na karikovanie, zhodenie partnera alebo ako irónia. Všetko to vznikalo prirodzene, pri reprízach bolo takýchto jazykových situácií stále viac.

Reakcie divákov na dvojjazyčné predstavenie boli veľmi pozitívne.

Predstavenie *Zlomatka*, ktoré predstavuje ďalší osobitý česko-slovenský divadelný projekt, sa uvádza v Česku a na Slovensku pod vedením jedného režiséra Petra Gábora.³⁴ Hrá sa súčasne v Divadle Astorka Korzo 90 v Bratislave, kde v ňom účinkuje Zuzana Kronerová s ďalšími slovenskými hercami, a zároveň v Divadle V Řeznické v Prahe s českými hercami. Scény, pohybové vyjadrenie a texty sa snažil režisér koncipovať tak, aby boli sebe podobné na oboch scénach, pretože sa

³⁴ Peter Gábor (1963), slovenský režisér, vyštudoval slovenčinu a hudobnú výchovu v Nitre, potom činohernú réžiu na DAMU v Prahe. Pôsobí na Slovensku (v Martine) a v Čechách (v Prahe, Olomouci a Brne). Režiroval napríklad *Donaha*, *Balada pro banditu* a iné.

rozhodol uskutočniť nápad, „pomiešať“ účinkujúcich z českého a slovenského divadla do predstavenia na Festivale slovenského divadla v Prahe, ktoré sa konalo v Divadle Rokoko.

Tento nápad sa realizoval v jeden deň, keď na scénu mali v jednom predstavení nastúpiť česká herečka Jitka Smutná so slovenským hercom Jurajom Hrčkom a v ďalšom predstavení Zuzana Kronerová s Janom Zdražilom.

Pri skúšaní a opakovaní dramatického textu postáv je dôležité vedieť nadviazať na predchádzajúci text druhej postavy v dialógu. V prípade česko-slovenského textu, na ktorý herec nie je navyknutý, je to náročnejšie, pretože slová sú odlišné, čo môže spôsobiť ťažkosti pri nadväzovaní replík. V danom prípade to bolo unikátne aj v tom, že sa česko-slovenské predstavenie nenacvičovalo dopredu, ale priamo v deň uvedenia predstavenia. Preto na učenie nadväzovania na predchádzajúcu repliku hereckého kolegu nebolo dosť času, o to to bolo náročnejšie. Z. Kronerová opisuje svoje dojmy takto: *... ale ten môj zážitok z toho na javisku s tým Honzom... zrazu aké je to jednak to napätie z toho, aby som to všetko pochytala, lebo tie texty sú predsa len iné, tak to vznikalo, (...) takže pre mňa to bolo strašne inšpiratívne, a diváci úplne šaleli v dobrom slova zmysle.*

Slovenské roly zahrala Zuzana Kronerová aj v niektorých českých filmoch. Napríklad vo filme *Mamas & Papas* (réžia Alica Nelliss) mala rolu v slovenčine, pretože scenár bol postavený na improvizácii postáv so zreteľom zachovať im čo najväčšiu autenticitu. Herci mali možnosť zasadzovať do textu vlastné vyjadrenia. Všetci vo filme hovorili po česky, jedine postava, ktorú hrala Z. Kronerová, po slovensky.

Zaujímavý je zrod slovenskej roly Z. Kronerová vo filme *Perfekt days*³⁵ (réžia Alice Nellis). Podľa scénara mala postava Zuzany Kronerovej hovoriť po česky, podobne ako v spomínaných divadelných prípadoch sa po naštudovaní textu v češtine režisérka rozhodla pre slovenčinu a Z. Kronerová si opäť text preložila do slovenčiny sama. Jej postava je Slovenka žijúca niekoľko rokov v Prahe, preto musela pri prekladaní zohľadniť charakter postavy a jazyk. *... ja som si tú postavu musela sociálne zaradiť, to znamená dohodnúť sa s režisérkou, ako dlho žije v Čechách alebo teda v Prahe... a sama si to preložiť, ale okrem toho, charakterizovať postavu tak, aby*

³⁵ Film ešte nemal v ČR premiéru, predpokladaný termín je 3. 11. 2011.

hovorila tak, ako hovoria Slováci dlho žijúci v Prahe (...) ... tak dobre, s dcérou budem hovoriť po slovensky a s inými ľuďmi po česky, nakoniec to bol taký kompromis medzi tým. Teraz, tú českoslovenčinu vymyslieť, aby bola prirodzená.. (...) bol to teda veľký adrenalín.“

3.5. Zhrnutie výsledkov

Z uvedených informácií získaných z rozhovorov sa ukazuje niekoľko zistených skutočností. Všetci traja respondenti uviedli, že češtinu zo začiatku, pred príchodom do ČR, nepokladali za možný problém, zároveň sa ukázalo, že bolo nevyhnutné cielene sa ju učiť a zdokonaľovať.

Zatiaľ čo respondenti T. Dianiška a D. Bakerová prešli cielenou výukou jazyka na vysokej škole počas štúdia, Z. Kronerová sa učila hovoriť po česky viac-menej sama, možné nejasnosti konzultovala s kolegami a s odbornou podporou v divadle. Všetci traja ako najväčší problém uviedli artikuláciu hlások a výslovnosť, T. Dianiška ako svoj pretrvávajúci problém uvádza gramatiku a pravopis. Ukázalo sa, že aj D. Bakerová mala počas štúdia rovnaký problém s gramatikou a pravopisom. Z. Kronerová tento fakt neuvádza, ale pri nej sa dá predpokladať, že vzhľadom na to, že žije a pôsobí predovšetkým na Slovensku, nemusí prísť do styku s produkciou textov v češtine v takej miere ako ostatní, ktorí žijú v českom prostredí. Z rozhovoru vysvitlo, že všetci respondenti považujú za veľkú pomoc pri učení sa intonácie a melodiky svoj dobrý hudobný sluch.

Dá sa preto predpokladať, že striedanie kódov sa nemusí v niektorých prípadoch diať vedome. Z. Kronerová uviedla ako príčinu striedania kódov emočné rozpoloženie, ktoré pripustil aj Dianiška. V súkromí Dianiška a Bakerová komunikujú po česky, pri styku so Slováckmi po slovensky. Z. Kronerová komunikuje v súkromí a medzi kolegami v českom prostredí po slovensky, ako jediný prípad, keď komunikuje po česky, uviedla kontakt s mladými ľuďmi a deťmi.

Pri výskume sa ukázalo, že nie v každom dvojjazyčnom predstavení ide o vnútornú textovú motiváciu. V predstaveniach *Shirley Valentine*, *Zlomatka* alebo vo filme *Mamas&Papas* je dvojjazyčnosť motivovaná len dvojjazyčným hereckým obsadením. V inscenáciách *Slovenskočeské tango* a *Kaltes land* bola dvojjazyčnosť motivovaná odlišným pôvodom postáv. Motívom naštudovania hry *Premiéra mláďí*

dvojazyčne bolo odlišiť charakter postáv, ktorý v origináli jazykovo diferencuje využitie rozličných variet francúzštiny.

Považujem za dôležité zdôrazniť, že sa pri výskume ukázalo – že české texty všetci respondenti, ktorí mali hru naštudovať v slovenčine, prekladali sami. Všetci preklady konzultovali a pri preklade zohľadňovali českého diváka tým, že v niektorých prípadoch uskutočnili lexikálne zmeny, nahradili diferenčné výrazy za bivalentnými, t. j. uplatnili strategické využívanie bivalentnosti.

Vo vzťahu k diváckej reflexii za dôležité považujem presvedčenie svojich respondentov, že sa vo všetkých prípadoch sa dvojazyčné predstavenia divákmi prijímali veľmi pozitívne. Vyplýva to taktiež z ankety. Nemôžeme spoľahlivo usudzovať, do akej miery diváci slovenským textom rozumejú, ale z reakcií je možné usúdiť, že slovenčina publiku neprekáža, nepôsobí rušivo, naopak, je pozitívne prijímaná a žiadaná.

4. ZÁVER

Česko-slovenská kultúrna sféra predstavuje široké spektrum možností na nazeranie jazykových vzťahov medzi češtinou a slovenčinou. Po vzniku dvoch samostatných štátov sa neustále hovorí o vzd'alovaní a oslabovaní vzájomných jazykových vzťahov. V širokom rámci sa to ukazuje ako do značnej miery pravdivé, avšak po nahliadnutí do sféry česko-slovenských divadelných vzťahov zistíme, že pojem „vzd'alovanie“ môžeme v tomto prípade nahradiť skôr pojmom „zblížovanie“.

Slovenskí herci v súčasnosti, viac ako inokedy, prichádzajú do českého prostredia a nachádzajú tu uplatnenie nielen v divadle, ale vo veľkom rozsahu aj vo filme. Prinášajú tak slovenský jazyk, svoj hlavný pracovný nástroj, do českého prostredia a vnášajú ho do českej kultúry.

Za nový fenomén v česko-slovenských divadelných vzťahoch vôbec možno považovať vznik dvojjazyčných česko-slovenských divadelných predstavení a nemôžeme obísť ani vzrastajúcu tendenciu ich realizácie. Je pravda, že sa to týka najmä hlavných miest Prahy a Bratislavy, nemení to ale fakt, že oproti minulosti v súčasných jazykových vzťahoch vzniká nový, blízky vzťah českých a slovenských hercov. Ich stretnutia na javisku prinášajú nové jazykové situácie, ktoré sú zaujímavé nielen z pohľadu jazykovedcov.

V médiách sa síce slovenskí herci objavujú často a často sa ich pýtajú aj na jazykovú výbavu, ovládanie a uplatňovanie češtiny, z môjho pohľadu však je ešte stále malá mediálna pozornosť upriamená na divadlo a česko-slovenské divadelné hry. Zmienky o slovenských divadelných hercoch nie sú také časté, väčšia pozornosť sa venuje filmovým hercom alebo známym osobnostiam, ktorých popularita narástla ešte za čias spoločného štátu.

Na základe výskumu som sa dozvedela nové a aj prekvapujúce fakty. Patrí medzi ne napr. formovanie slovenského divadelného súboru v pražskom Divadle v Dlouhé, naštudovanie hry v slovenčine českými hercami v českom prostredí či počet dvojjazyčných predstavení. Za zaujímavý pokladám už vôbec vznik idey dvojjazyčných predstavení, motiváciu a vôbec celý priebeh vzniku takto koncipovaných divadelných hier.

Významné je v tejto súvislosti zistenie, že herci sa mnohokrát ocitli v role prekladateľov, o čom sa však bežne neinformuje. Dvojjazyčné predstavenia sú

vnímané českou (a tiež slovenskou) spoločnosťou veľmi pozitívne, čo len dokazuje záujem o slovenský jazyk a kultúru v Českej republike.

Vo vzťahu k češtine slovenských divadelníkov priniesol výskum poznatky aj o tom, akým spôsobom si slovenskí herci osvojujú český jazyk a aktívne ho pri pôsobení na českej scéne používajú, ale aj o koexistencii češtiny a slovenčiny v osobnom živote slovenských hercov pri ich pôsobení v českom prostredí. Ukázalo sa aj to, že slovenskí herci a taktiež režiséri dlhodobo žijúci v českom prostredí sa po rokoch môžu (hoci výnimočne) na scéne vrátiť k slovenčine.

V pohľade na slovenských divadelníkov v českom prostredí by bolo možné podrobnejšie predstaviť širšie spektrum postáv a realizovaných predstavení, výber respondentov, na ktorých som sa vo svojej práci sústredila, však sledoval cieľ predstaviť tri z rozličných hľadísk rozdielne typy slovenských hercov, ktoré však napokon, ako sa ukázalo, majú v súčasnom pôsobení na českých scénach mnohé spoločné.

BIBLIOGRAFIA:

BERGER, Tilman: Slovaks in Czechia – Czechs in Slovakia. *International Journal of the Sociology of Language*, 162, 2003, s. 19 – 39.

BUDOVIČOVÁ, Viera: Spisovné jazyky v kontakte (Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah slovenčiny a češtiny). *Slovo a slovesnosť*, XXXV, 1974, s. 171 – 181.

BUDOVIČOVÁ, Viera: Charakter dnešnej jazykovej situácie v Československej socialistickej republike. In: *Slavica Pragensia*. XVIII. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica*. Ed. V. Ržounek. Praha: Univerzita Karlova 1975, s. 185 – 197.

BUDOVIČOVÁ, Viera: Dvojazyková komunikácia v slovenčine a v češtine. In: *Studia Academica Slovaca* 13. Ed. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1984, s. 115 – 128.

BUDOVIČOVÁ, Viera: Semikomunikácia ako lingvistický problém. In: *Studia Academica Slovaca*, 16. Ed. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1987, s. 49 – 66.

BUDOVIČOVÁ, Viera: Dynamika vývinu česko-slovenských jazykových vzťahov v socialistickej dobe. In: *Slavica Pragensia* XXX. Ed. V. Budovičová. Praha: Univerzita Karlova 1989, s. 17 – 42.

BUDOVIČOVÁ, Viera: Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny. Československý model dvojazykovej komunikácie. In: *Slavica Pragensia* XXV. Ed. V. Budovičová. Praha 1985. s. 25 – 38.

DIANIŠKA, Tomáš: Můj zápas – od slovenštiny k češtině na jevišti. Diplomová práce. Praha: Divadelní fakulta Akademie muzických umění, Katedra činoherního divadla 2009.

DOLNÍK, Juraj: Der slowakisch-tschechische Bilingualismus. In: *Bilingvizmus. Minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Ed. J. Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press 2002, s. 37 – 42.

DOLNÍK, Juraj: Súčasná spisovná slovenčina a jej problémy. Bratislava: Stimul 2007.

DOROVSKÝ, Ivan: Slovanské meziliterární shody a rozdíly. Brno: Masarykova univerzita 2004.

EICHLEROVÁ, Jana: Slovenština do škol. K vývoji česko-slovenského pasivního bilingvismu u nejmladší generace po rozdělení Československa. Diplomová práce. Praha: FF UK 2010.

Charta regionálních či menšinových jazyků. Dostupné na internete:
http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/charta_cz_1.pdf.

FERGUSON, Charles: Diglossia. Word, 15, 1959, s. 325 – 340.

FIKEJZ, Miloš: Herci a herečky. 1. díl. A – K. Praha: Libri. 2006

FIKEJZ, Miloš: Herci a herečky. 2. díl. L – Ř. Praha: Libri. 2007

FIKEJZ, Miloš: Herci a herečky. 3. díl. S – Ž. Praha: Libri. 2008

FIKEJZ, Miloš: Český film – Herci a herečky. Praha: Libri. 2011

HAUGEN, Einar: Seminocomunication. The Language Gap in Scandinavian. In: Einar Haugen: The Ecology of Language. Standford, California, Stanford University press 1972 s. 215 – 236.

HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O.: Interference češtiny a slovenštiny v mluvené komunikaci. Česká slavistika 1993 (Slavia 62, sešit 3, 1993), s. 311–316.

HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O.: Kontakt češtiny a slovenštiny v rodinné komunikaci. Problematika idiolektu. In: Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. PATRÁŠ, V. (ed.). Banská Bystrica: UMB 2004, s. 387–396.

HORECKÝ, Ján: Všeobecné a špecifické črty jazkovej kultúry v našich jazykoch. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Ed. J. Chaloupek. Praha: Academia 1979, s. 21 – 24.

HORECKÝ, Ján: Terminológia v oblasti viacjazyčnosti. Kultúra slova, 24, 1990, s. 137 – 140.

HORECKÝ, Ján: Slovensko-česká diglosná komunikácia. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič, M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 183 – 187.

IVAŇOVÁ, Tamara: *Cizinka S. Česko-slovenská dvojjazyčná komunikace*. Diplomová práce. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav bohemistických studií 2002.

KOLMAN, Petr: Nový správní řád. Otázka jednacího jazyka. In: Veřejná správa, 2005, č. 17, s. 10 a 23. Dostupné na internete:
http://web.mvcr.cz/archiv2008/2003/casopisy/vs/0517/konz_info.html.

KOPECKÝ, Kamil: Začlenění slovenštiny do vyučovacích předmětů v českých základních školách. In: Česko-slovenská současnost' a česká slovakistika. Ed. M. Nábělková, J. Pátková. Praha: FF UK 2006, s. 148 – 155.

KOPECKÝ, Kamil – MUSILOVÁ, Květoslava – PLÁTENÍK, Petr – MITTER, Patrik – SKALSKÝ, Vladimír: Slovenský jazyk na české škole. Praha: Slovensko-český klub 2005.

KOŘENSKÝ, Jan: Čeština a slovenština. In: Český jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Ed. J. Kořenský. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998, s. 20 – 32.

LABUDA, Marián: Duše a role. Praha: Achát, 1997

LANSTYÁK, István: K otázke striedania kódov (maďarského a slovenského jazyka) v komunite maďarov na Slovensku. Slovo a slovesnosť, 61, 2000, č. 1, s. 1 – 17.

MACHALA, Lubomír – KUKUČOVÁ, Simona: Překladačem snadno a rychle. Listy, č. 1, 2010. Dostupné na internete:

<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=101&clanek=011012>

MUSILOVÁ, Květoslava: Retrospektivní a perspektivní pohled na komunikaci Čechů a Slováků. In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: UMB 1999, s. 199 – 202.

MUSILOVÁ, Květoslava: Česko-slovenský pasivní bilingvizmus. In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5 Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 280 – 288.

MUSILOVÁ, Květoslava: Slovenští vysokoškoláci v ČR (výsledky ankety). In: Česko-slovenská současnost' a česká slovakistika. Ed. M. Nábělková, J. Pátková. Praha: FF UK 2006, s. 131 – 141.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Slovenská prítomnosť v súčasnej českej (jazykovej) situácii. In: Eurolitteraria & Eurolingua 2005. Majority a minority v literatúre a v jazyce. Ed. O. Uličný. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2005, s. 250 – 260. Dostupné na internete:

http://www.fp.tul.cz/kcl/materialy/sborniky/ee/Sbornik_2005.pdf.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Více/viac čokolády*. Využitie bivalentnosti v česko-slovenskom jazykovom kontexte. In: Česko-slovenská současnost' a česká slovakistika. Ed. M. Nábělková, J. Pátková. Praha: FF UK 2006, s. 163 – 188.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Closely Related Languages in Contact: Czech, Slovak, „Czechoslovak“. In: R. Marti – J. Nekvapil (eds.): Small and Large Slavic Languages in Contact. International Journal of the Sociology of Language 183. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2007a, s. 53 – 73. Dostupné na internete: <http://www.reference-global.com/doi/pdf/10.1515/IJSL.2007.004>.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Ale v češtině bych to rád taky...* Slovensko-český preklad ako predmet vyjednávania v internetovej komunikácii. In: Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, rok 2007. Ed. Jana Hoffmannová, Mira Nábělková. Jazykovědné aktuality, zvláštní monotematické číslo, roč. XLIV, 2007b, s. 54 – 78.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu. Bratislava – Praha: Veda – JÚLŠ SAV – FF UK v Praze 2008.

NÁBĚLKOVÁ, Mira: Medzi minulým a budúcim... K súčasným vývinovým procesom v česko-slovenských jazykových vzťahoch. In: Přednášky z 52. běhu Letní školy slovanských studií. Red. J. Kuklík. Praha: FF UK 2009, s. 16 – 30.

NÁBĚLKOVÁ, Mira – SLOBODA, Marián: Česko-slovenská komunikácia: semikomunikácia, bivalentnosť a reflexia vzájomnej zrozumiteľnosti slovenčiny a češtiny. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Ed. Alexander Ján Tóth, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 156 – 165.

NEKVAPIL, Jiří: Language management in a changing society: sociolinguistic remarks from the Czech Republic. In: Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende. Ed. B. Panzer. Frankfurt am Main: Peter Lang 2000, s. 165 – 177.

NEKVAPIL, Jiří: Jazykový management a etnická společenství v České republice. In: Přednášky z XLIV. běhu Letní školy slovanských studií. Ed. J. Hasil. Praha: FF UK 2001, s. 65 – 80.

NEKVAPIL, Jiří: K jazykové situaci v české republice. Co se stalo (a co se nestalo) po přistoupení země k EÚ. In: Přednášky z 50. běhu Letní školy slovanských studií. Ed. J. Hasil. Praha: FF UK 2007.

NEÚSTUPNÝ, Jiří: Sociolingvistika a jazykový management. Sociolingvistický časopis /Czech Sociological Review, 38, 2002, č. 4, s. 429 – 442.

NEUSTUPNÝ, Jiří V. – NEKVAPIL, Jiří: Language Management in the Czech Republic. In: Current Issues in Language Planning, 2003, vol. 4, no. 3-4, s. 181 – 366. Dostupné na internete: <http://www.multilingual-matters.net/cilp/004/cilp0040181.htm>.

ODSTRČILOVÁ, Zuzana: Slovenskí študenti na vysokých školách v Čechách. Bakalárska práca. Praha: FF UK 2001.

ONDREJOVIČ, Slavo: Z výskumu jazykových postojov v oblasti dramatických umení. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Ed. Slavo Ondrejovič – Mária Šimková. Bratislava 1995, s. 74 - 81.

PASSIA, Radoslav: Podoby dramatickej a divadelnej tvorby Viliama Klimáčka na Slovensku a v Česku a náčrt jej kritickej reflexie In: ČLOVĚK – Časopis pro humanitní a společenské vědy, č. 7, 1.7.2007

PASSIA, Radoslav: Prekladať, alebo neprekladať? Niekoľko postrehov k súčasným vzťahom slovenskej a českej literatúry. Dokořán, r. 12, č. 47, 2008, s. 22–24

RVNM (Rada vlády pro národnostní menšiny): Charta: Co bychom měli vědět? Informační text orgánům veřejné správy k Evropské chartě regionálních či menšinových jazyků s ohledem na její uplatnění v praxi. Praha: Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny, Úřad vlády České republiky, 2006. Dostupné na internete: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=18224>.

SATINSKÁ, Lucia: Slovenskí psychiatri v českom prostredí (sonda do česko-slovenských jazykových vzťahov). Postupová práca. Praha: FF UK 2008. Dostupné na internete: <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cisloclanku=2008121506>.

SKALSKÝ, Vladimír: Čo prinesie charta slovenčine? In: Slovenské dotyky, 2005, č. 7, s. 1. Dostupné na internete: http://www.czsk.net/dotyky/7_2005/glosa.html.

SKALSKÝ, Vladimír: Situácia slovenskej národnostnej menšiny v ČR. In: Česko-slovenská súčasnosť a česká slovakistika. Ed. M. Nábělková, J. Pátková. Praha: FF UK 2006, s. 91 – 101.

SLOBODA, Marián: Slovensko-česká (semi)komunikace a vzájemná (ne)srozumitelnost. Čeština doma a ve světě, XII, č. 3 – 4, 2004, s. 208 – 220.

SLOBODA, Marián: Užívání češtiny a slovenštiny u Slováků v ČR a jazykové postoje majority (ve výsledcích dotazníkového výzkumu). In: Česko-slovenská současnosť a česká slovakistika. Ed. M. Nábělková, J. Pátková. Praha: FF UK 2006, s. 102 – 130.

ŠTEFÁNIK, Jozef: Antológia bilingvizmu. Bratislava: Electronic Press, 2003.

ŠTEFÁNIK, Jozef: Jeden človek, dva jazyky. Bratislava: Academic electronic press 2000

ŠTEFÁNIK, Jozef – PALCÚTOVÁ, Michaela – LANSTYÁK, István:
Terminologický slovník. In: Antológia bilingvizmu. Bratislava: Academic Electronic Press 2004, s. 283 – 294. Ako Krátky terminologický slovník bilingvizmu znovu publikované v Kultúre slova, 2005, č. 1. Dostupné na internete:

<http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=2998>

ŠULCKOVÁ, Martina: O dvoch prekladoch slovenskej prózy do češtiny v posledných 10 letoch. Zrkadlenie/Zrcadlení. Česko-slovenská revue. 2, 2005, č.1, s. 33 – 37.

VRBOVÁ, Eva: Language use as an aspect of ethnicity in intermarriage: a study from Czech and Slovak settings. Praha: Central European University, 1993. (34 rkp. s)

ZEMAN, Jiří: K výzkumu vztahu češtiny a slovenštiny (přehled hlavních témat posledních patnácti let). Jazykovědné aktuality, 2007, roč. XLIV (= Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, rok 2007), s. 6 – 26. Dostupné na internete:

http://www.sloboda.cz/marian/SK_CZ/cz_literatura.htm.

ZEMAN, Jiří: K přijímání slovenské kultury Čechy po rozpadu Československa. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perpektivy. (Sociolinguistika Slovaca 3.) Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1997, s. 182 – 186.

ZEMAN, Jiří: Recepce studentských textů českými studenty bohemistiky. In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: UMB 1999, s. 203 – 206.

Príloha č. 1.

Daniela Bakerová

Vlastne Brno bolo až druhé, prvá bola Praha. Takže, keď som si túto žiadosť poslala do Prahy na DAMU. *Tak mi odpísali, že: Uchazeči zo ze Slovenska majú svoju školu v Bratislavě.* Tak jsem se naštvála samozřejmě, a řekla jsem, a já si zažádám teda do Brna, a tam mi ty prospekty poslali, ale upozornili rukou, to byl normální xerox, a rukou ps. napísané: *Upozorňujeme, že přijímací pohovory se konají v českém jazyce.* Takže som si říkala, no nejsem blbá, tak jsem se to naučila, krom toho moje maminka, mamínčina máma, čili moje babička, byla z Moravy. Takže, pro mě jako i české pohádky, i české. Vlastně, to se tenkrát tak jako vůbec nebralo, ja som tie jazyky považovala. Takže ř mi nedělalo problémy, takže pre mňa to nebolo až také překvapivé, že teda v češtině, ale všechno ostatné som rozprávala po slovensky. Na čokoľvek sa ma pýtali, tak som odpovedala po slovensky.

Príloha č. 2

Tomáš Dianiška

Česky je to:

Všichni tady stojíme a klademe si otázky. Řekli jsme Václavovi všechno, co jsem chtěli? Pomohli jsme Václavovi cítit se líp, když mu bylo úzko? Neukradli jsme Václavovi žádného medvídka, co fanyнка hodila jemu? Ukradli. Já se omlouvám, ale musím to říct. Jak je možný, že novinář vyfotí mrtvého Václava v koupelně a napíše nad to titulek, bývala hvězda skupiny Casiopeus se utopila hned vedle své gumové kachničky, jak je tohle možný?

No, třeba...a to ještě pokračuje...

A slovensky by to bolo. A to teraz vlastne skúšam po druhýkrát:

Všetci tu dneska stojíme a kladieme si otázky. Povedali sme Václavovi všetko, čo sme chceli? Nevynechali sme, neukradli sme Václavovi nikdy žiadneho medvídka, čo fanyнка hodila jemu? Ukradli. Ja sa ospravedlňujem, ale musím to povedať, ako je možné, že novinár vyfotí mŕtveho Václava v kúpelni a napíše nad titulok, titulok, bývalá hviezda, hviezda? aha, hviezda, hviezda, bývalá hviezda Casiopei se utopila, sa utopila...

Anketa

o dvojjazyčných česko-slovenských divadelných predstaveniach

Predstavenie: Premiéra mládí, Divadlo v Řeznické, 18. 4. 2008

1) Vedeli ste, že idete na dvojjazyčné česko-slovenské predstavenie?

áno

nie

2) Ak ste nevedeli, slovenčina v predstavení Vás

príjemným prekvapením

menej príjemným prekvapením

nepríjemným prekvapením

iné...:

3) Je toto Vaše prvé česko-slovenské dvojjazyčné predstavenie?

áno

nie

4) S porozumením slovenčiny v tomto predstavení ste mali

veľký problém

menší problém

žiaden problém

iné: _____

5) Problém s porozumením slovenčine sa týkal

len jednotlivých slov, napríklad:

významu celých pasáží, napríklad:

nebol problém

6) Dvojjazyčné česko-slovenské divadelné predstavenia vnímate

pozitívne

neutrálne

negatívne

7) Váš materinský jazyk: _____

8) Vaša národnosť: _____

9) **Váš vek:** _____

10) **Ste**

muž

žena

**Vyplnený anketový lístok vložte do nádoby s označením ANKETA pri pokladni.
Boli by sme vd'ační, ak by ste nám boli ochotní venovať chvíľu času na rozhovor
o tejto téme.**

Ďakujeme!

Kabinet slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy v Praze